

Neokoloniyal Hafıza İnşası ve Abd el-Kader Müzeciliği

Faruk Karaarslan*

Said Topal

Öz: Hafıza inşası, kolonyal süreçlerin ve yeni kolonyal formların işleyişinin ayrılmaz bir parçasını teşkil eder. Mekanın, ritüelin, bedensel pratiklerin ve tarih anlatısının şekillendirilmesi suretiyle, kolonyal toplumların kolektif hafızasını biçimlendirmeye devam eder. Bu noktada, sosyal bilimlerin iki farklı alanı; hafıza inşası ve neokoloniyalizm ilişkisi, yeni bir tartışma alanı açmaktadır. Bu ilişki, çalışmamız bağlamında karşılığını, neokoloniyal hafıza kavramsallaştırmasında bulmaktadır. Bu çalışmanın konusunu, Fransa ve Cezayir'in ortak kolonyal dönem tarihinin ve direnişin sembol şahsiyetinin konu edildiği Abd el-Kader müze sergisi oluşturmaktadır. 2022 yılında Fransa'nın Marsilya şehrinde, Avrupa ve Akdeniz Medeniyetler Müzesi'nde düzenlenen Abd el-Kader Sergisi, çalışmanın katılımcı gözlem ile gerçekleştirilen sahasını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, Abd el-Kader müze sergisi üzerinden okuyarak, başta dönemselleştirme olmak üzere tarih yazımı, anlatı inşası, seçici hatırlatma ve unutturma gibi çarpıtma dinamiklerini içeren hafıza inşasının neokoloniyal süreçler ile ilişkisine dair bir tartışma yürütmektir. Bu bağlamda, neokoloniyal hafıza inşasının, bir taraftan kolonyal dönemin sorunlu geçmişini yatıştırma çabalarının bir parçası, diğer taraftan kolonyal mirasın ve güç eşitsizliklerinin sürdürülmesini içeren kültürel etki mekanizmasının aracı olduğu iddia edilmektedir. Abd el-Kader'in hayat serüvenini; direniş, tutsaklık, sürgün ve mirası olarak dönemselleştiren sergi, onun monografisini mağlup, tutsak, pasif; aynı zamanda lider, uyumlu, barış insanı, din adamı olarak sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hafıza, Hafıza İnşası, Kolonyal, Neokoloniyal, Neokoloniyal Hafıza, Müze, MuCEM, Abd el-Kader

Abstract: Memory construction constitutes an integral part of the functioning of colonial processes and new colonial forms. Through the shaping of space, ritual, bodily practices, and historical narrative, it continues to mold the collective memory of colonial societies. At this juncture, the relationship between two distinct areas of social sciences; memory construction and neo-colonialism, opens a new field of discussion. Within the context of our study, this relationship finds its expression in the conceptualization of neo-colonial memory. The Abd el-Kader Museum exhibition, centered on the shared colonial history of France and Algeria and the symbolic figure of resistance, serves as the focal point of this study. The exhibition, held in 2022 at the Museum of European and Mediterranean Civilizations in Marseille, France, serves as the field of study conducted through participant observation. The aim of this study is to analyze, through the Abd el-Kader Museum exhibition, the relationship between memory construction, including distortion dynamics such as periodization, historiography, narrative construction, selective remembering, and forgetting, and neo-colonial processes. In this context, it is argued that neo-colonial memory construction is both a part of the efforts to appease the troubled past of the colonial period and a mechanism of cultural influence that ensures the continuity of colonial legacy and power inequalities. The exhibition, which periodizes Abd el-Kader's life journey as resistance, captivity, exile, and legacy, presents his monograph as a defeated, captive, passive figure, yet also as a leader, a harmonious, peaceful person, and a religious figure.

Keywords: Memory, Memory Construction, Colonial, Neo-Colonial, Neo-Colonial Memory, Museum, MuCEM, Abd el-Kader

* Sorumlu Yazar

@ Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, karaarslanf@gmail.com
Öğr. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, saidtopal@gmail.com

ID <https://orcid.org/0000-0002-2145-9377>
<https://orcid.org/0000-0002-7635-7802>

DOI: 10.12658/M0780
insan & toplum, 2024.
insanvetoplum.org

Başvuru: 08.05.2024
Revize: 06.07.2024
Kabul:04.09.2024
Erken Baskı: 26.09.2024

Giriş

Kolonyal süreçlerin varlığını devam ettirme yolları ve kolektif hafıza inşa edici rolü günümüzde sosyal teorinin görmezden gelemeyeceği bir alandır. Bir taraftan kolonyalizmin yeni formları, diğer taraftan kolonyal süreçlere maruz kalan toplumların hafıza ve benlik inşası, yeni toplumsal etkileşim düzlemlerini beraberinde getirmektedir. Etkileşim formu yeni olsa dahi bu formlar temelde sömüren ve sömürülen ilişkisinin devamlılığı üzerine kurulmaktadır. Sosyal teorinin inşa edici gücü, bu yeni etkileşim düzlemlerindeki tahakküm biçimlerini, etik bir sorumluluk olarak ortaya koymakla mesuldür. Kolonyal literatürdeki yeni tartışmalar sosyal teorinin bu mesuliyetini üstlenmiş gibi görünse de nekolonyalizm ve hafıza inşası bağlamında şekillenmekte olan literatürün genişletilmesine duyulan ihtiyaç hissedilmektedir.

Kolonyal süreçler ile kolektif hafıza arasındaki ilişki en belirgin haliyle hafıza inşasıdır. Mekan, tarihsel anlatı, ritüeller, beden siyaseti, kitle iletişim araçları ve daha birçok unsur bu hafıza inşasının *aygıtları* olarak düşünülebilir. En temelde, hegemonya süreçlerinin meşru zeminini oluşturma çabasını kapsayan hafıza inşası, kolonyal süreçlerin sürekliliğini sağlamaktadır. Başka bir deyişle kolonyal süreçlere muhatap toplumların rıza üretimine imkan tanımaktadır. Küresel şirketlerin her toplumun kendi kültürel unsurunu merkeze alarak reklam kampanyaları düzenlemeleri buna örnek olarak gösterilebilir. Kültür endüstrisi bağlamında düşünebileceğimiz bu örnek, küresel ürünleri her toplumun kendi tarihine ve kültürüne ait unsurlar olarak hafızaya işlemektedir. Böylelikle küresel bir şirket, kültürlere özgü hatırlatmalar yaparak her toplum için meşru hale gelmektedir. İktisadi ve kültürel süreci kapsayan bu örneği hayatın her alanına yaygınlaştırmak mümkündür. Kolonyalizmin farklı formları, toplumların kültürel bağlamlarına sızmak suretiyle kolonyal ilişkileri yeniden üretmektedir. Bu, yeni kolonyal süreçlerin hafıza inşasına işaret etmektedir.

Her toplumsal hafıza inşasında olduğu gibi kolonyal süreçlerin hafıza inşasında da mekanın, ritüelin, bedensel pratiklerin, tarih anlatısının ve sembolik evren dünyasının ayrıcalıklı bir önemi vardır (Karaarslan, 2019). Başka bir deyişle bu unsurlara yapılan müdahaleler hafıza inşasına imkan sağlamaktadır. Örneğin dini bir mekanın yerine seküler bir mekanın inşa edilmesi yeni bir hafıza üretme çabasından kaynaklanmaktadır. Ya da yeni ilan edilen bayramlar, tatil günleri, anma toplantıları vs. aynı zamanda yeni ritüelleri ve yeni hafıza biçimlerini üretmeyi arzulamaktadır. Benzer şekilde toplumların hafızası da belirli biçimlerde şekillenmiş mekanların, ritüellerin, anlatıların ve sembolik dünyanın ortaya konulmasına ve aktarılmasına neden olmaktadır. Yani bir toplum için kolektif hatırlama ve unutma pratikleri, o toplumun inşasında hem özne hem de nesne konumundadır. Öznenin ve nesnenin belirlendiği bir durumda ise biçimlenmiş bir anlamın ortaya çıkmasına imkan tanıyacak ortam oluşturulabilmektedir. Bu bağlamı

neokolonyalizm özelinde ifade edecek olursak; kolonyalizmin yeni formlarından birisi olan neokolonyalizm, sürece muhatap olan toplumların dünyasını şekillendirecek ve kolonyal süreçlerin devamlılığını sağlayacak anlam bütünlüğünü üretme çabasıdır. Bu çabanın en önemli kültürel boyutu ise hafıza inşasıdır.

Kolektif hafızanın vazgeçilemez bileşenlerinden ve unsurlarından birisi de mekandır. Mekan, hafızanın vücut bulacağı ve varlığını devam ettirebileceği fiziksel ortamı ifade eder. Bu anlamda mekanın şekillenmesi oldukça önemlidir. Çünkü hangi hafızanın nasıl bir mekanda var olacağını ve bu hafızanın mekan üzerinden nasıl aktarılacağını belirlemek, mekanın şekillendirilmesi ile mümkündür. Benzer şekilde mekanlar da toplumsal hafızanın bir ürünü olarak inşa edilir. Mekanın kimliği ve poetikası, kolektif hatırlamanın ve unutmanın nasıl olacağını belirleyicisi niteliğindedir. Çalışmamız bağlamında ifade edecek olursak neokolonyalizm süreçlerinin ikame edilmesinin en önemli aşamalarından biri, ulusötesi mekan politikalarının üretilmesidir. Başka bir açıdan baktığımızda ise ulusötesi mekan politikalarının anlam dünyası ve neokolonyal işlevleri, mekan üzerinden inşa edilebilmektedir.

Çağdaş müzeler, neokolonyal hafızanın üretildiği mekanların başında gelmektedir. Bu müzelerin hafıza inşa edici rolü ve deneyimleyenlerine sunduğu anlam dünyası, neokolonyalizmin aygıtlarından biri olarak kabul edilebilir. Fransa'da *Avrupa ve Akdeniz Medeniyetler Müzesi*'nde kurulan *Abd el-Kader Sergisi*, söz konusu durumu örnekler niteliktedir. Bu makale, Abd el-Kader müzeciliği üzerinden neokolonyalizmin hafıza inşa etmek suretiyle varlığını nasıl sürdürdüğünü ortaya koymayı hedeflemektedir. Her ne kadar Abd el-Kader Sergisi, Avrupa ve Akdeniz Medeniyetler Müzesi'nin bir bölümünü teşkil etse de serginin sunum biçimi ve organizasyonu müzecilik misyonunun bir parçası olarak kabul edilecektir.

Araştırmanın, yazım süreci dikkate alındığında, teorik çerçeveye odaklanan kapsamlı bir literatür taramasıyla başladığını ve kavramsal perspektiflerin müzede sunulan verilerin analizi için temel oluşturduğunu ifade edebiliriz. Literatür taraması, müze deneyiminin neokolonyal hafıza inşası üzerindeki etkilerini analiz etmek üzere eleştirel bir mercekle sağlayarak müze analizini güçlendirmektedir. Bilindiği üzere nitel araştırmada esas olan araştırmacının tasarımı ve bulguları yorumlama yetisidir. Bu anlamda genellemelerden kaçınmak ve sadece saha alanı üzerinden analizlere ulaşmak için azami özen gösterilmiştir. Patton'un (2002) ifade ettiği üzere katı ve değişmez bir araştırma tasarımına hapsolmek yerine keşfe imkan tanıyan ve anlamayı olanaklı kılan bir yöntem olması sebebiyle nitel araştırma deseni tercih edilmiştir. Yanı sıra, müzeye ilişkin bilgi, belge ve dokümanlardan yararlanılmıştır. Bunlar; müzenin resmi web-sayfası ve sunumu, küratörlerin yazılı ve sözlü mülakatları (beyanları) ve müzeye ilişkin medyada yer alan ve siyasi figürlerin önemli söylemlerini içeren bir dizi veri kaynaklarını içermektedir. Müzenin kuruluşunda yer alan kilit paydaşların; küratörler,

tarihçiler, danışmanlar ve medyanın söylemlerine başvurmak önem teşkil etmektedir. Böylelikle nitel araştırmacının teorik metin yazımına imkan veren esnek yönleri üzerinden anlamaya ve keşfe dayalı bir yazım tercih edilmiştir. Buna dayanarak sergi, araştırmacılar tarafından muhtelif zamanlarda deneyimlenmiştir. Ziyaretler esnasında, sergide yer alan eserler dikkatlice gözlemlenmiş ve ayrıntılı notlar kayda alınmıştır.

Neo-Kolonyalizm, Kolektif Hafıza İnşası ve Müzecilik

Çalışmanın kuramsal çerçevesinin merkezinde sosyal teorinin iki önemli kavramı ve müzecilik yer almaktadır. Bunlardan ilki neokolonyalizmdir. Kolonyal ilişkinin günümüzdeki görünümüne odaklanan neokolonyalizm, hafıza inşası olgusu ile değerlendirilecektir. Bu noktada, çalışmanın bir diğer anahtar kavramı olan hafıza inşası belirlemektedir. Hafıza inşası, genel itibarıyla modern toplumların kolektif davranışlarını dönüştürmek için kognitif süreçlere müdahale çabasını ifade eder. Böylelikle neokolonyal süreçlerin, hafıza inşa etmek suretiyle kolektif davranışları şekillendirme çabası, çalışmanın temel bağlamını oluşturmaktadır. Neokolonyalizm ile hafıza inşası arasındaki bağ, mekansal bir unsur olan müzecilik üzerinden kurulacaktır. Bu noktada hafıza inşası yollarından birisi olan mekansal müdahalenin bir alt parametresi olarak kabul edebileceğimiz müze kurgusu üzerinden neokolonyal süreçlerin işleyişi ortaya konacaktır. Müzelerin, postkolonyal dönemde, sergilerin küratörlüğü yoluyla neokolonyal hafıza inşa etmede ve güç eşitsizliklerini pekiştirmede oynadığı role dikkat çekilecektir. Neokolonyalizm, hafıza ve müzecilik arasındaki ilişkiyi teorik olarak çerçevelemek için izlenecek kavramsal yol haritası, kolonyalizm ve neokolonyalizmin farklı tarihsel tecrübelerini ve işleyiş mekanizmalarını ele alan postkolonyal teorinin eleştirel çerçevesini başlangıç noktası olarak belirlemektedir.

Kolonyalizm ile bağlantılı gelişen postkolonyal¹ ve neokolonyal literatürler oldukça heterojen ve disiplinler arası bir düzlemde gelişmiştir. Bu noktada postkolonyalizm ile neokolonyalizmin farklı iki olguya denk düştüğünü ifade etmek gerekir. Postkolonyalizm, bir güç ve tahakküm sistemi olan kolonyalizmin eleştirisine dayanır ve kolonyal toplumların ve kültürlerin kolonyalizmden nasıl etkilendiğini anlamaya çalışır. Kısacası postkolonyalizm, kolonyalizmin tarihi ve mirası ile günümüzde devam eden etkilerini araştırmak ile ilgilidir. Neokolonyalizm ise kolonyal yönetimlerin resmi olarak sona ermesine karşın, kolonyalizmin ekonomik, siyasi ve kültürel olarak nasıl devam ettiğini inceleyen disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Postkolonyal ve neokolonyal yaklaşımın kesiştiği noktada her ikisinin de kolonyal mirasın devam

1 Bu kapsamlı literatürün tamamına makalenin sınırlarında değinmek mümkün görünmemektedir. Fakat konuyla ilgili ayrıntılı çalışma için Bkz. (Ashcroft vd., 2005) The Post-colonial Studies Reader. Metnin sınırlarında ele alınan çalışmalar, bizim çalışmamız bağlamında alana katkı sunmaları sebebiyle tartışmaya açılmıştır.

eden etkileri bağlamında buluştukları açıktır ancak büyük bir farkla; ilki bu tarihsel adaletsizliğin resmi olarak büyük oranda aşıldığını ima etmektedir ki bu onun eleştiriye matuf tarafıdır. Diğer taraftan, neokolonyal yaklaşım kolonyal sürecin açık ya da kapalı bir biçimde ima edilen dönem olarak son bulduğu kabulüne bir itiraz ile yeni formların varoluş ve devam eden etki biçimlerini ele almaktadır. Bu bağlamda postkolonyal teoriye öncül teşkil eden Edward Said'in (1978) *Oryantalizm* eseri ve kavramı, Batı'nın, Doğu'da ve Batı-dışında yer alan coğrafyaların ve toplulukların tasvirinde ürettikleri Batı merkezli araştırmaların deşifre edilmesi ve eleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Said'in postkolonyal teoriye en önemli katkısı, onun emperyal güçlerin kolonizasyona maruz bıraktığı toplumlar için adaletsiz bir söylem oluşturmak suretiyle kolonyalizme zemin teşkil eden tarih yazımını ve üstünlük inşasını detaylı bir şekilde incelemesidir. Bunun yanı sıra farklı disiplinlerden postkolonyalizme dair önemli bir ilginin ve literatürün varlığından bahsedilebilir.

Neokolonyalizm teriminin literatürde kullanımına ilk kez Jean Paul Sartre'in (1960) *Colonialisme et Neocolonialisme* eserinde rastlanmaktadır. Kavramın resmi olarak ilk kez kullanımı; Afrika'nın sömürge yönetimi altında bulunan ülkelerinin siyasi bir hareket olarak oluşturdukları *All African People's Conferences* serisinin karar metnine yansımıştır. Bu metinde "Neokolonyalizm, sömürge sisteminin, bağımsız Afrika devletlerinde kasıtlı ve sürekli olarak yaşatılması, bu devletlerin doğrudan şiddet içermeyen dolaylı ve incelikli yollarla yürütülen siyasi, zihinsel, ekonomik, sosyal, askeri ve teknik tahakküm biçimlerinin kurbanı haline getirilmesi" olarak tanımlanmaktadır.²

Neokolonyalizme ilişkin temel teorik kavrayışımız Kwame Nkrumah'ın (1965) *Neo-colonialism: The Last Stage of Imperialism* eserinde karşılığını bulmaktadır. Kitabın ön sözünde Nkrumah'ın ifade ettiği üzere "Neokolonyalizm esas itibarıyla kendisine tabi olan devletin teoride bağımsız ve uluslararası egemenliğin tüm dış görünüşlerine sahip olmakta; gerçekte ise ekonomik sistemi ve dolayısıyla siyasi politikası dışarıdan yönetilmektedir." Postkolonyal teorinin önemli isimlerinden Robert Young; Nkrumah'ın tanımına uygun bir biçimde eski koloni ülkelerinde meydana gelen siyasi bağımsızlıkları bir *düzmece* (Young, 2001) olarak ifade etmektedir. Benzeşen bu iki yaklaşım, esasında Marksist bir perspektiften meselenin süregelen ekonomik tahakküm boyutunun izahına odaklanmaktadır. Bir başka çalışmada (Topal & Radeljić, 2023), Fransız Hazinesine bağlı para birimi olan CFA (*Communauté Financière Africaine*) Frangı'nın eski koloni

2 1961 yılında Kahire'de gerçekleştirilen konferansın karar metninde yer alan bir başka ifadede neokolonyalizm şu şekilde geçmektedir. "Neokolonyalizm, Afrika devletlerinin siyasal, sosyal ve ekonomik programlarını, doğal zenginliklerini halklarının yararına kullanılmasını engellemek amacıyla ekonomik ve siyasi müdahale, gözdağı ve şantaj yoluyla kendini göstermektedir". Bkz. Resolution on Neocolonialism All-African People's Conference, 1961.

ülkelerinde yerel halkı kasıtlı ve sistematik olarak yoksullaştırması, neokolonyal pratiklerin doğasını açıkça ortaya koyan bir örnek teşkil etmektedir. Az gelişmişlik ve bağımlılığın sürdürülmesi üzerine yoğunlaşan figürler (Wallerstein; 1974; Rodney, 1978) bu bağlamda kapsamlı analizler sunmaktadır.

Ekonomik belirlemciliğin yanı sıra kültürel hegemonya³ kurmaya yönelik bir başka unsur, yerel ve kültürel kimliğin zayıflatılması ve kolonyal gücün inanç, değer ve kültürel çıkarlarını korumak ve yaymak için medya, eğitim ve içerisinde müzelerin de yer aldığı kültürel kurumların araçsallaştırılmasını içermektedir.⁴ Bu ve benzeri süreçler, kolonyalizmi nispeten fark edilmesi daha zor araçlarla yeni formlarda üretmesi açısından analize muhtaçtır. Bu araçların ve bu araçlarla üretilen yeni tahakküm biçimlerinin ifşa edilmesine yönelik literatürü ifade etmesi açısından neokolonyal çalışmalar gün geçtikçe gelişen bir literatür olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Afrika'da neokolonyalizmin yapısını incelediği *On the Postcolony* eserinde Achille Mbembe (2001), neokolonyalizmin postkolonyal toplumları şekillendirmeye devam eden karmaşık güç ve tahakküm dinamiklerini anlamak için teorik bir çerçeveye sunmaktadır. Valentine-Yves Mudimbe, (1988) *The Invention of Africa* eserinde kolonyal yapının temelde üç yöntemi kullandığını belirtmektedir. Bunlar: (a) Fiziksel mekanın işgali, (b) Yerlilerin zihinlerinin dönüştürülmesi ve (c) Yerel tarihin Batı perspektifine entegre edilmesidir (1988). David Harvey'in (2003) *The New Imperialism* eseri küresel kapitalist sistemin emperyal tahakküm ve sömürü kalıplarını yeniden üretme biçimlerini analiz etmekte ve neokolonyalizmin bu sürecin ayrılmaz bir parçası olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Mudimbe ve Harvey, neokolonyal literatüre katkıları açısından temel teşkil etmektedir.⁵

Neokolonyalizm kavramının bağlamını ifade ettikten sonra çalışmanın bir diğer anahtar kavramı olan hafıza inşası kavramını nasıl konumlandığımızı ifade

- 3 Kültürel hegemonya kavramı, egemen sosyal grupların kültürel normları, değerleri, inançları ve kurumları kullanarak diğer gruplar üzerindeki güçlerini ve kontrollerini sürdürme biçimlerini ifade eder. Gramsci, baskın sınıfın hegemonyasını; eğitim, medya ve sanat gibi toplumun değer ve inançlarını bir bütün olarak şekillendirmeye yardımcı olan kültürel kurumlar üzerindeki kontrolü aracılığıyla sürdürdüğünü savunmaktadır. Egemen sınıf, bilginin üretimini ve dağıtımını kontrol ederek insanların nasıl düşündüklerini ve neye inandıklarını etkileyebilir, bu da toplum üzerindeki hakimiyetlerini sürdürmelerine yardımcı olur (Gramsci, 1948).
- 4 Frantz Fanon, postkolonyal toplumların eski sömürgeci güçlerin çıkarları doğrultusunda şekillendirilmesine yönelik yeni kontrol mekanizmalarının (neokolonyal) kültürel hakimiyet kurmak üzere dayatıldığını vurgular. Bkz. *Les Damnés de la terre*, 1961.
- 5 Emperyal çalışmaları dahil ettiğimizde neokolonyal literatürün şimdiden bir külliyat ortaya koyduğunu ifade edebiliriz. Fakat bu çalışmalar doğrudan neokolonyal kavramsallaştırmasından hareket etmediği için makalenin sınırlarında ele alınmamıştır. Doğrudan neokolonyalizme dair burada zikredilmeyen diğer çalışmalar için Bkz. (Sartre, 1964; Molnar, 1965; Legum, 1969; Amin, 1971; Woddis, 1972; Chomsky, 1979; Obadina, 2000; Parenti, 2011; Langan 2017)

edebiliriz. Esasında psikoloji disiplininin merkezinde yer alan hafıza inşası, sosyal teorinin temel meselelerinden birisidir. Genel itibarıyla bir toplumun hatırlama ve unutmaya pratiklerini şekillendirme arzusunu ifade eder. Bunun için deneyimlenen mekanın, tarihin, ritüellerin düzenlenmesi suretiyle gelecekte hatırlanmak üzere bir geçmiş sunar. Bu geçmiş, esasında gelecekteki hatırlamalar için vardır. Hatırladıklarımız ve unuttuklarımız bizim hafızamızda bulunurken dış dünyayı algılamamızın temel zeminini oluşturur. Hafıza ve algılama ilişkisi düşünmenin, duyusun ve davranışın çerçevesini oluşturur. Dolayısıyla hatırladıklarımız ve unuttuklarımız üzerinden algılarımız ekseninde duyar, düşünür ve davranırız. Kognisyon sürecini ifade eden bu döngü, nihayetinde benliğimizin bileşenlerini şekillendirir. Nasıl davranacağımızın arkasında yatan benlik unsurlarının şekillenmesi hafıza ile başlar. Bu sebeple özellikle kamunun önemli hale geldiği modern toplumlarda hafızayı inşa etmek toplumların davranış kalıplarını belirlemek anlamına gelmektedir.⁶ Bu ise insan deneyimine konu olabilen, mekanın, tarihin, ritüellerin, zamanın şekillendirilmesi suretiyle gerçekleşir. Neokolonyalizm ekseninde düşündüğümüzde hafıza inşası süreci kolonyalizmin yeni aşaması açısından kritik bir rol oynar. Sömürülen toplumların hafızalarını inşa etmek suretiyle, rıza üretimine yani gönüllülüğe imkan sağlar. Kolonyalizm literatürü ile hafıza arasındaki ilişki tam olarak bu noktada açığa çıkar.

Birbirini içeren postkolonyal ve neokolonyal literatürün temel çalışmalarını ve sınırlarını ortaya koyarken, farklı sosyal olgularla bu literatürün etkileşim biçimlerini önemsemek teorik tartışma alanının genişletilmesi açısından oldukça kıymetlidir. Çalışmamızın teorik kapsamında yer alan neokolonyalizm, hafıza ve müzecilik ilişkisini ayrı ayrı ele alan önemli bir literatür bulunmaktadır. Buna karşın, bu üç alanın kesişim noktasında yer alan çalışmaların nispeten azlığı ise göze çarpmaktadır. Bu yönüyle, çalışmamızın geliştirmekte olan bir literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Brezault ve Johnson'ın (2017) *Memory as Colonial Capital* eseri kolonyal tarih ve hafıza inşası bağlamında, kültürel hafıza ve postkolonyal çalışmalardan oluşan bir koleksiyon sunmaktadır. Kolonyalizm, tarihi, kolektif ve bireysel hafızaları dönüştürmeye ve manipüle etmeye hizmet ettiğinden, kolonyal söylemin en güçlü mekanizması, yerel tarihleri ve hatta kolektif anıları kolonyal otoriteye hizmet edecek şekilde değiştiren ve susturan bir söylem üretmesidir. Kolonyalizm ve hafıza arasındaki ilişkiyi merkeze alan düşünür Mbembe, incelediği temalar arasında, hafıza ve unutmaya biçimlerinin son derece siyasi olduğunu ve postkolonyal toplumlarda geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki ilişkiyi kurgulamakta önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Hafıza

6 Siyasal güçlerin bu süreci bütünüyle gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceği başlı başına bir tartışmadır. Burada bizim konumumuzu peşinen ifade etmek gerekirse, hiçbir zaman bütünüyle inşa edilmiş bir hafıza mümkün değildir. Konuya ilişkin ayrıntılı bir tartışma için Bkz. (Karaarslan, 2017).

ve unutma süreçlerinin tarafsız olmadığını, siyasi kontrol aracı olarak kullanıldığını, devletin ve baskın grupların meşruiyetini korumak için geçmişin kolektif hafızasını dönüştürdüğünü savlamaktadır. Bu sav, kolonyalizm ile politik inşa arasında ilişki kurması açısından önemlidir. Ona göre: “Sömürgecilik sonrası devlet, meşruiyetini onaylayan ve varlığını haklı çıkaran bir tarih versiyonu yaratmakla meşguldür” (Mbembe, 2001). Benzer şekilde Fanon, koloni ülkelerinde kültürel mirasın yıkılarak yeni normlar ve değerlerin dayatılmasının kolektif hafıza üzerinde oluşturduğu derin etkiyi şöyle açıklamaktadır: “Kolonyalizm yalnızca bir halkı pençesinde tutmakla ve yerlinin beynini tüm biçim ve içerikten boşaltmakla yetinmez. Bir tür sapkın mantıkla, ezilen halkın geçmişine döner, onu bozar, biçimsizleştirir ve yok eder” (Fanon, 1961). Malik Bin Nebi'nin kavramsallaştırmasına eleştirel bir gözle başvurarak ifade edecek olursak; kolonyal süreçlere maruz kalan toplumların “sömürülebilirlik” durumlarını üretir.⁷ Bu çalışmanın sınırlılığında söz konusu sömürülebilirliğin mekan üzerinden nasıl gerçekleştiği hafıza inşası bağlamında müze örnekliliği ile ele alınacaktır.

Toplumsal hafıza alanının teorik çerçevesi (Halbwachs, 1950; Nora, 1984; Connerton, 1998; Schudson, 1992; Assmann, 2006, 2011), toplumların geçmişlerini nasıl hatırladıklarını şekillendiren belirli tarihi ve kültürel anlatıların yeniden üretilmek suretiyle kolektif hafızayı etkileme gücünü onaylamaktadır. Mevcut güç yapılarını pekiştirmek için belirli olayların ve bakış açılarının kasıtlı olarak hatırlanmasına ve unutulmasına etki etmek, egemen tarih anlatılarının inşa ve temsil edilme biçimleri güçlendirir veya zayıf kılar (Young, 1993; Trouillot 1995). Bu noktada mekan önemli bir yer işgal eder. Hafıza inşasında mekansal düzenlemeler; en genel haliyle cadde, sokak, anıt, stadyum, müze, meydan vb. ulusötesi politik bilinçle planlanmış her türlü mekan organizasyonunu kapsar (Nora, 1984). Esasında her mekansal düzenleme, bilinçli olsun ya da olmasın hafıza inşasını barındırır. Çünkü mekan ile insan arasındaki ontolojik bağ ve bu bağın tabii sonuçları belirli bir mekanın deneyimlenmesi suretiyle şekillenen mekansal hafızayı üretir. Mekansal hafıza aynı zamanda paylaşılan hafızalara işaret eder ve kolektif hafızanın temel bileşenlerinden birisini oluşturur. Bu anlamda kolektif hafıza üretmenin en pratik yolu mekansal hafızalar inşa edebilmektedir. Bu sürecin kendi tabiatında şekillenmesi yani insanlar arasındaki ilişkinin doğal seyrinde mekansal hafızanın inşa edilmesi/

7 Malik bin Nebi'nin sömürülebilirlik (colonisabilité) kavramı, bir toplumun ya da kültürün sömürgeleştirilmeye ya da dış tahakküme karşı savunmasızlığını ya da kırılganlığı/duyarlılığını ifade eder, Bkz. (Bennabi, 1947; 1949; 1954). Kolonyalizme maruz kalanların rıza ve gönüllülüğüne aşırı vurgu yapar. Buradaki eleştirel yaklaşım, bu sömürülebilirlik durumunun toplumların kendi içine düştüğü bir durumdan ziyade, hafıza inşa etme yöntemi ile kolonyal devletlerin elverişlilik oluşturma noktasıdır. Bu makalede iddia edildiği üzere, sömürülmeye elverişlilik durumu bütünüyle toplumların kendi içine düştüğü gafletle açıklanamamalıdır. Bu durumun arka planında beden, dil, anlatı, tarih yazımı üzerinden şekillenen bir hafıza inşası mevcuttur.

üretilmesi ilk bakışta sorunsuz görünmektedir. Fakat mekansal hafızanın çoğu zaman politik bir bilinçle inşa edildiği hesaba katıldığında, toplumsal hafıza inşa etmeyi arzulayan politik erklerin mekansal düzenlemeleri bilinçli bir şekilde gerçekleştirmesi kaçınılmaz olmaktadır. Hal böyle olunca her mekansal düzenleme bir mekansal ve toplumsal hafıza inşa etmek, dolayısıyla belirli bir politik bilinçle konu olacak süreçler ortaya koymak anlamına gelmektedir. Neokolonyalizm özelinde bu unsur, ulusötesi politik bilinçle mümkündür. Dolayısıyla neokolonyal hafızanın mekansal inşası; her şeyden önce politik bir bilinci barındırmaktadır ki bu politik bilinç kolonyal hafızanın bakiyesiyle şekillenmektedir. Neokolonyal hafızanın mekansal inşasını anlamadaki bir diğer öncül, söz konusu politik bilincin ulusötesi mekanlara yansımaları ve bu sayede varlığını sürekli yeniden üretebilmesidir. Daha basit bir ifadeyle, mekansal düzenleme üzerinden neokolonyal süreçlerin ikame edilmesidir. Bu iki öncül neokolonyal mekansal hafızanın sınırlarını çizmede oldukça önemlidir. Çünkü ulusötesi mekansal düzenlemeler bir taraftan neokolonyal süreçleri inşa ederken, diğer taraftan mekansal düzenlemelerin sürekliliği sayesinde, söz konusu süreçlerin yeniden üretimine imkan sağlamaktadır.

Neokolonyal hafızayı inşa etmeyi amaçlayan mekansal düzenlemelere, kolonyal mirası ve figürleri anımsatan, heykel ve anıtlar örnek olarak verilebilir. Güney Afrika'nın kolonizasyonunda önemli rol oynayan, İngiltere'nin Cape kolonisi valisi Cecil John Rhodes'un (1853-1902), Cape Town merkezinde yer alan *Company's Garden* adlı parka inşa edilen heykeli mekansal düzenlemeye örnek teşkil etmektedir.⁸ Heykelin kolonyal hafıza açısından sembolik önemi, neokolonyal hafızanın sürdürülmesine ve pekiştirilmesine katkı sağlamasıdır. Bu anıtı deneyimleyen her bireyin hafızasına politik olarak biçimlendirilmiş bir mesaj sunulmaktadır. Benzer mesajları makalemizin temel konusu olan müzeler üzerinden de takip etmek mümkündür.

Artan bir entelektüel ilgi ve eleştirinin konusu olan müzeler (Duncan & Wallach, 1978; Haraway, 1984; DiMaggio, 1986; Clifford, 1988; Sherman & Rogoff, 1994; Bennett, 1995), farklı kültürlerde rıza üretmek suretiyle kolonyal süreçlerin hafıza inşa etme mekanları arasında yer almaktadır. Güçlü ideolojik kurumlar olan müzeler, birer ulusötesi varlık olarak hafızayı besleyen bir göbek bağı aracılığıyla siyasal ve ideolojik sisteme bağlıdır. "Müzeler esasında seçilmiş verilerle geçmişi kurgulayan ve tarihi hapseden bir mekansal kurguya sahiptir" (Karaarslan, 2017). Crane (2000), müzelerin kültürel anlatıları şekillendirip sunmak suretiyle toplumsal değerlerin,

8 1908 yılında inşa edilen heykelin kaldırılmasına yönelik protestolar 2015 yılında başlamış ve dekolonizasyon hareketinin sembolü haline gelen eylemler neticesinde kaldırılmıştır. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Cecil-Rhodes>

inançların ve kimliklerin dönüştürülmesindeki işlevine atıfta bulunmaktadır. Müzelerin, baskın siyasi ve kültürel ideolojileri güçlendiren ve koruyan kurumlar olarak kültürel hegemonyanın korunması için işlev gören mekanlar olduğu (Pearce, 1993) kabul görmektedir.

Neokolonyal mekansal düzenlemelerin hafıza inşa edici rolünün en somut halini ulusötesi müzeler üzerinden görebiliriz. Bu anlamda müzeler, bilindik kültürel kurumlar ve biriktirilmiş nesnelere sergilendiği yerler olmanın ötesinde, kişisel ve kolektif kimlikler, bellek ve tarih arasındaki etkileşimin mekanlarıdır. Bu bağlamda kolonyal süreçler ile doğrudan ilintilidir. Müzeler, başlı başına kolonyalist bir olgu olarak, kolonyal dönemin somut ve gözlemlenebilir sembolik kalıntılarının varlığını ortaya koyan kültürel kurumlar olarak öne çıkmaktadır. Müzelerde, “kolonyal dönemde yağmalanan eserlerin, egzotik, garip ve olağandışı tuhafliklar olarak sergilenmesi bir kolonizasyon uygulamasıdır” (Maranda,). 15. ve 18. yüzyıllar arasında, Avrupalı güçlerin başlattığı *Keşif Çağı* daha büyük gemilerin daha uzak mesafelere seyahat ve keşif yapmasına dayanan rekabetleri, kolonyalizmin ve kolonyal müzelerin tarihsel bağlamını teşkil eder. Bu küresel emperyalist rekabette rol alan “kolonyalizmin failleri olarak kaşifler, misyonerler, toprak sahipleri, etnologlar, yöneticiler, öncüler” yerli topraklara yaptıkları ziyaretlerden geriye maddi kültür nesnelere ile dönmüştür (Woods, 1993). Bu yönüyle modern müzelerin doğuşu kolonyal süreçler ile iç içe geçmiştir. Müzeler, imparatorluğun araçları olarak ortaya çıkmış, sadece nesnelere ve bilgilerin depolandığı yerler olarak kalmayıp, aynı zamanda sömürgeci ideolojilerin yayılmasına hizmet etmiştir. Bennett (1995), *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics* eserinde müzelerin sömürgeci kimliklerin inşasında etkili olduğuna, yerel topraklardan getirilen eserlerin yanlış temsil edilen bir biçimde küratörlüğü yoluyla sömürgeci anlatıların meşrulaştırılabileceği bir alan sağladığına dikkat çeker. Benzer şekilde MacKenzie (2009) müzelerin emperyal koleksiyonları, kolonyal gücün sözde üstünlüğünü ve kolonyalizme maruz toplumların egzotizmini vurgulayacak şekilde sunduğunu ifade etmektedir. Zira, müzelerde görülen her nesne, tarihi ya da kültürel belirli bir bakış açısını temsil etmek üzere yerleştirilmişleridir. Müzelerin dekolonizasyonunu savunanlar, müzelerin eksiksiz hikayeleri temsil etmediğine; bunun yerine belirli hikayeleri göz ardı ederek ön yargılı anlatılar inşa ettiğine vurgu yaparlar (Procter, 2020). Kolonyal dönemde kurulan bu ilk müzeler, yerel toplumların imparatorluk algısını şekillendirmede ve kolonyal gücün hakimiyetini sürdürmede kilit kültürel kurumlar olarak öne çıkmaktadır.

Kolonyal ve postkolonyal (neokolonyal)⁹ müzecilik arasındaki ilişkinin geleneksel kolonyalizmden ayrılan yönü, amaç ve yöntemlerinde yatmaktadır. Nitekim kolonyalist ve neokolonyalist müzeciliğin arasındaki temel farkı *Colonialism and the Object* eserinde ele alan Barringer ve Flynn'e göre (1998), kolonyal müzecilik doğrudan emperyal gücün desteklenmesiyle bağlantılıdır. Buna karşın, postkolonyal müzecilik; geçmişteki adaletsizlikleri ele almak, daha doğru ve etik bir şekilde temsil etmek için öz düşünümsel eleştirilere rağmen, eski kolonyal güçlerin egemenliğini desteklemeye yönelik tarihin sterilize edilmiş veya yeniden yorumlanmış bir versiyonunu gündemlerine hizmet edecek şekilde sunar. Buna ilişkin örnekler bulmak mümkündür.¹⁰ Robin Boast, *Neocolonial Collaboration: Museum as Contact Zone Revisited* (2011) makalesinde, müzelerin postkolonyal statüsünün eleştirel bir incelemesine ve neokolonyal anatomisine vurgu yapmaktadır. Müzelerin, temas alanları olarak, sergilerde koleksiyonların kullanımı ve küratörlüğü yoluyla, postkolonyal statüleri yerel topluluklar lehine iyileştirme çabalarına rağmen, baskın kültürün (eski kolonyal gücün) kalıcı güç dengesizliklerini sürdürdüğüne işaret eder (s. 57-60). 21. yüzyıl müzeleri, koleksiyonların birikim alanı, bekçisi, tanımlayıcısı, belgeleyicisi ve eğiticisi, uzman anlatıların kaynağı, "nesnenin kimliğinin nihai hakemi" olmaktan çıkıp taşıdıkları kolonyal miras ile yüzleşmelidirler. Bu "yeni" müzeler temas alanı olarak "çok daha temel asimetrileri, tahakküm ve önyargıları maskeleyerek için araçsal olarak kullanılmaktadır" (s. 67). Benzer şekilde Bennett (1998) müzelerin yeni kapsayıcılığını, kültürler arası diyalog teşkil etmekten öte, bir iktidar aracının tezahürü ve aracı olarak görmektedir (s. 212).

Neokolonyalizm, hafıza ve müzecilik alanlarının kesişimi, tarihsel anlatıların kurumsal alanlarda nasıl inşa edildiğini, müzelerin, özellikle de neokolonyal güç dinamikleri

9 Her ne kadar neokolonyal müzecilik kavramı açıkça kullanılsa da postkolonyal müzecilik uygulamalarının incelemesi, bu kavramı güçlü bir şekilde ima etmektedir. Postkolonyal dönemde müzeler, kolonyalizmin miraslarını ele almak için hem siyasi hem de teorik olarak önemli bir yeniden değerlendirme sürecinden geçmiştir. Ancak, öz düşünümsel ve daha etik temsil girişimlerine rağmen, bu kurumlar güç eşitsizliklerini sürdürmeye devam etmektedir. Bu "neokolonyalist" yaklaşım daha dengeli bir görünüm verme amacı gütsede süreç, eski kolonyal güçlerin egemenliğini destekleyen bir tarih ve anlatı versiyonuyla sonuçlanmaktadır (Bkz. Chambers vd, 2016).

10 Barringer, kolonyalist müzeciliğe; 1857'de South Kensington olarak kurulan ve 1899'da Victoria and Albert ismini alan müzeyi örnek gösterir. Müzede sergilenen koleksiyonlar, doğrudan emperyal gücün tanıtılması ve İngiliz otoritesini ortaya koymaya çalışan "Viktorya dönemi emperyalizmini ve modern dünya görüşünü" barındırıyordu (1998). Öte yandan 1989 yılında Ontario Kraliyet Müzesi'nde sergilenen *Into the Heart of Africa* sergisinin küratörlüğünü yapan Jeanne Cannizzo, *Gathering Objects and Souls* (1991) makalesinde James Clifford'un (1997) fikirlerine atıfta bulunarak müzeleri "yaratılışına, seçimine ve sergilenmesine yön veren, altta yatan kültürel ya da ideolojik kabulleri anlamak için okunacak kültürel bir metin (s. 151) olarak görmektedir. Buna rağmen, Cannizzo'nun sergide, Afrika'daki Kanadalı misyoner koleksiyonculuğun ardındaki ideolojik varsayımları gösterme gayreti tepkiyle karşılaşır. Coalition for Truth About Africa adlı gruba göre sergi, öznelinin gündemiyle arasına yeterince mesafe koyamamıştır (Riegel 1996). Buna ek olarak, Maori nesnelinin İngiliz müzelerinde yeniden yorumlanması, çağdaş müzelerin bir yandan ince güç dinamiklerini korurken diğer yandan yerli kültürleri egemen anlatıya nasıl entegre ettiğine örneklik teşkil etmektedir (Allen, 1997).

bağlamında, toplumların kolektif hafızalarını şekillendirmedeki rolünü eleştirel bir biçimde incelemeyi gerektirir. Annie E. Coombes (1994) Avrupa müzelerinin Afrika'nın tarih ve kültürünün temsillerinin postkolonyal dönemde nasıl evrildiğini eleştirel bir biçimde inceler ve bu temsillerin ve kolonyal anlatıların hem Afrika hem de diasporada, kolektif hafıza üzerindeki süregelen etkisine vurgu yapar. Azoulay (2019), müzelerde kolektif hafızayı şekillendiren geleneksel tarih anlatılarına karşı çıkmak ve yerleşik emperyalist çerçeveleri unutturmak için müze uygulamalarının yeniden incelenmesi gerektiği belirtir. Susan A. Crane (2000) *Museums and Memory* çalışmasında müzeleri, birer hafıza kurumu olarak, kolektif hafızanın inşa edildiği ve sürdürüldüğü, toplumların kültürel ve tarihsel bilincini inşa eden anlatıların ve eserlerin depoları olarak görür. Pierre Nora (1984-1992) için müzeler, kolektif hafızayı sadece korumakla kalmayan, aynı zamanda aktif olarak inşa eden dinamik varlıklardır. Bu bağlamda müzeleri hafıza mekanı olarak değerlendirmektedir.

Bu anlamda müzeler sadece geçmişin ya da merak konusu uyandıracak unsurların sergi alanı değildir. Aynı zamanda belirli bir bağlamda kültürel bagajların sunumudur. Postkolonyal literatür açısından hafıza inşa edici mekanlardır. Fransa'da kurulan Abd el-Kader Sergisi bunun en somut ve net örneklerinden birini sunmaktadır. Makalenin bundan sonraki kısmında yukarıda yer alan teorik çerçeveden hareketle Abd El-Kader Sergisi üzerinden neokolonyal hafızanın nasıl inşa edildiğine odaklanılacaktır.

Avrupa ve Akdeniz Medeniyetler Müzesi Abd el-Kader Sergisi

6 Nisan-22 Ağustos 2022 tarihlerinde, Fransa'nın Marsilya şehrinde, Avrupa ve Akdeniz Medeniyetler Müzesi'nde¹¹ "Abd el-Kader" ismiyle bir sergi (*exposition*) düzenlenmiştir.¹² Sergi, Emir Abdülkadir¹³ şahsiyetinin tarihsel ve entelektüel serüvenini bir monografi şeklinde sunmaktadır. Müzenin Abd el-Kader Sergisi'nin kuruluşunda, küratörlerden ve bilimsel danışma kurulundan oluşan dört önemli isim yer almaktadır. Camille

11 Bu aşamadan sonra müze olarak ifade edilecektir. Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée, (MuCEM)

12 Sergi, les Archives nationales d'outre-mer, la Bibliothèque nationale de France, les Archives nationales, le château de Versailles, le musée de l'Armée, le musée d'Orsay, le musée du Louvre, la chambre de commerce et d'industrie Aix-Marseille, La Piscine de Roubaix olmak üzere kamu ve özel koleksiyonlardan yaklaşık 250 eser ve belgeyi bir araya getirmektedir. Bkz. (Mucem, 2022a).

13 Müzenin sergisinde Fransızca Emir Abd el-Kader olarak yer alan tarihi şahsiyet; Arapça literatürde Abdelkader ibn Muhieddine; Türkçe Abdülkadir el-Cezairi; İngilizce Emir Abdelkader olarak bilinmektedir. 1808'de Cezayir'de doğmuş ve 1883'te Şam'da vefat etmiştir. Cezayir devletinin ilk temellerini atan, uzun süre Fransızlara karşı askeri mücadele veren, aynı zamanda dini bir şahsiyet olarak tanınan Emir Abdülkadir üzerine ansiklopedik bilgi için Bkz. (Kuran, 1988). Ayrıca Emir'i konu edinen biyografik çalışmalar için Bkz. (Bellemare, 1863; Kiser, 2008; Bouyerdene, 2012)

Faucourt ve Florence Hudowicz serginin küratörleridir.¹⁴ Bilimsel Danışma kurulunda; Ahmed Bouyerdene ve Christian Delorme bulunmaktadır.¹⁵ Ayrıca senaryo ve grafik konusunda uzman kişiler, serginin hazırlanmasında yer almaktadır.¹⁶

Abd el-Kader Sergisi, Emir Abdülkadir'in hayatının akışını kronolojik bir sıralama içerisinde, daha önce yayınlanmamış koleksiyonların ve yeni kaynakların eşliğinde, özellikle hayatının kırılma noktalarını ön plana çıkaran bir kurguya sahiptir. Müzenin resmi sayfasında, sergiye ilişkin bilgilerin yer aldığı bölümde, Emir'in tanıtımında şu ifadeler yer verilmektedir; "*Direnişin emiri, kutsal savaşçı, Cezayir devletinin kurucusu, modern insanlık hukukunun şekillenmesinin öncüsü, savaşçı, devlet adamı, havari...*" (Bkz. Mucem, 2022a). Ayrıca serginin, övgü ve eleştirilerin ötesinde, onun bir insan olarak hayran bırakan yönlerinin gelecek nesillere ders niteliğinde bir deneyim sunduğu vurgulanmaktadır (Mucem, 2022a). Tanımlayıcı bilgilerin ardından, müzeye ilişkin resmi sayfada yer alan mevcut bilgiler, küratörlerin soru-cevap şeklinde verdikleri bir mülakatın dökümünü de içermektedir.

Söz konusu mülakatta, serginin küratörlerinden Foucaurt, Abd el-Kader sergi projesinin; Cumhurbaşkanı'nın iki ülke arasındaki sömürge geçmişine ilişkin yatıştırma çabasının bir parçası olduğunu belirtmektedir. Müze fikrinin ise bu beyanın öncesinde 2019 yılında Peder Christian Delorme ile müze başkanı Jean-François Chougnat arasındaki bir buluşmadan doğduğunu ifade etmiştir (Mucem, 2022b). Bu iki resmi beyan serginin arka planına ilişkin, müzenin bir devlet politikasının ürünü olduğuna dair fikir vermektedir. Öte yandan, tarihçi Benjamin Stora, Fransa Cumhurbaşkanı Macron'a sunduğu raporunda,¹⁷ Emir Abdülkadir'in hayranlık uyandıran tarihi figürünün arabuluculukta oynayabileceği öneme vurgu yapmış ve Ulusal Göç Tarihi Müzesi'nde (*Musée national de l'histoire de l'immigration*) bir sergi ya da sempozyum düzenlenmesi önerisinde bulunmuştur (Stora, 2021). Sergi küratörlerinin ifadeleri Stora'nın raporunda yer alan bilgiler ile beraber okunduğunda, serginin düzenlenmesinin siyasi erk tarafından alınan stratejik bir kararın neticesi olduğu düşünülmelidir. Bununla birlikte, müzenin bilim danışma

- 14 Camille Faucourt (Sorumlu Küratör, Mucem Hareketlilik ve Karma Kültürler Birimi Başkanı); Florence Hudowicz (Baş Miras Sorumlusu, Fabre Müzesi, Montpellier Grafik ve Dekoratif Sanatlar Bölümü Başkanı).
- 15 Ahmed Bouyerdene (Emir Abdülkadir'in hayatı ve çalışmaları konusunda uzmanlaşmış tarih araştırmacısı ve yazar), Christian Delorme (Lyon Piskoposluğu Rahibi, Papaz, dinler arası diyalog konusunda aktif yazar).
- 16 Maciej Fiszer (Senaryo) ve Bastien Morin (Grafik). Bkz. <https://www.mucem.org/en/abd-el-kader>
- 17 Sömürgeleştirme ve Cezayir savaşıyla ilgili hafıza konuları başlığını taşıyan rapor için Bkz. (Stora, 2021) Les questions mémorielles portant sur la colonisation et la guerre d'Algérie. Benjamin Stora raporunda ayrıca, Fransız sömürgeciliğine karşı direnişin kahramanı Emir Abdülkadir'in 1848'den 1852'ye kadar esir tutulduğu Amboise'da portresinin yer aldığı bir stel inşa edilmesi ve kılıcının Cezayir'e iade edilmesi de dahil olmak üzere bir dizi sembolik eylem önermektedir.

kurulunda yer alan Bouyerdene ve Delorme; Emir'in Şubat 2021'de tahrip edilen anıtına¹⁸ tepki gösterdikleri makalelerinde; Emir Abdülkadir figürünün Fransa ve Cezayir arasında uzlaşma noktasındaki önemini vurgulamaktadır. Onun tarihinden ve örnek şahsiyetinden ders çıkarılması gerektiğine dikkat çeken cümleleri (Le Monde, 2022) serginin kuruluş amacını doğrular niteliktedir. Bu siyasi bagaj, aynı zamanda neokoloniyal strateji üretmenin bir yolu olarak düşünülebilir. Çünkü tüm bu girişimlerdeki esas bağlam, kolonize edilen ülkeler ile öncesinde kurulan ilişkilerin rızaya dayalı bir zeminde ve *sorunsuz* bir şekilde devam etmesidir.

Emir Abdülkadir'e ilişkin ilk kez bir sergi düzenlenmediğini belirtmek, müzede kurulan serginin uzun soluklu bir ilginin ve çabanın devamı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Emir'e ilişkin bir önceki sergi, 2003 yılında¹⁹ Fransa'nın Chantilly şehrinde Condé müzesinde "Abdülkadir ve 19. yüzyılda Cezayir" (*Abd el-Kader et l'Algérie au XIXe siècle*)²⁰ adıyla düzenlenmiştir. 2003'te düzenlenen sergiye ilişkin, medyada yer alan ve öne çıkan Emir tanımlamaları bugünün anlatısında ortaya çıkan benzer hususiyetleri taşıması açısından dikkat çekicidir. Örneğin; "Cezayir yılı, Fransız ve Cezayir kahramanı 'mükemmel Emir' Abd el-Kader'i kutluyor" (Le Monde, 2003) ifadeleri söz konusu tanımlamalar arasında yer almaktadır.

Emir Abdülkadir'in Fransız hafızasında nasıl yer aldığına ilişkin soru karşısında küratör Faucourt; onun Fransız ruhunu benimsemiş mağlup bir şahsiyet olarak bilindiğinden ve Emir'in, III. Napolyon ile ilişkisinin (özellikle elini öperken tasvir edilen tablosuna atfen) bir tür vasallığa dönüştürülerek istismar edildiğinden ve Fransa'ya hayranlık duyan mağlup bir savaşçı olarak Fransızların hayal gücünde yer ettiğinden bahseder. Cezayir hafızasında ise Emir, Cezayir'in ilk kurucusu, ulusal tarihin ve kimliğin öncüsü ve kahraman olarak tanınmaktadır (Faucourt, 2022). Sorumlu küratör Hudowicz ise Emir'in tarihinin Akdeniz'in her iki yakasında yeterince bilinmediği için onun tarihinin karmaşıklığını gidermek ihtiyacının serginin kuruluşunda önemli bir etken olduğunu ifade etmektedir (Hudowicz, 2022). Bu vurgu esasında Emir ile ilgili yeni bir tarih kurgusuna ve anlatısına duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Mudimbe'nin (1998) dikkat çektiği yerel tarihin Batı perspektifine entegre edilerek zihinlerin dönüştürülmesi hususu bu bağlamda karşılık bulmaktadır. Bu tarihe kadar

18 Emir Abdülkadir'in tutsak olduğu (1848-1852) Amboise'da, onun onuruna ve hatırasına dikilen anıt, 5 Şubat 2021 tarihinde, açılışına saatler kala vandalizme uğramış ve tahrip edilmiştir.

19 Bilindiği üzere Cezayir'in bağımsızlığının 40. yıldönümü olan 2002 yılı Fransa'da "Cezayir Yılı" olarak ilan edilmiştir. 2003'te düzenlenen sergi hemen sonraki bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu, Emir Abdülkadir şahsiyeti üzerinden iki ülke arasındaki yatıştırma çabalarının uzun soluklu bir ilgiye matuf olduğunu göstermektedir.

20 Musée de Condé'de düzenlenen sergi için Bkz. (Musée Condé, 2003).

yeterince bilinmeyen Emir'in müze sayesinde nasıl bir profil ortaya koyduğu, popüler bir yazın olarak anlatılması ve böylelikle kamusal tartışmalarda ideal bir tip olarak konumlandırılması, müze'nin esas işlevlerinden birisi olarak tanımlanmaktadır. Nitekim Emir'in hayat serüveninin neden önemli olduğu ile ilgili soruya Faucort, onun Cezayir'deki otoritesinin İslam hukukuna dayanmasına rağmen bu durumun Katolik kilisesinin temsilcileriyle veya Protestan Cemaati'nin üyeleriyle "dinler arası diyalog" kurmasını engellemediğini, hatta onun Hristiyanların hayatını kurtarmasının büyük bir hoşgörü örneği olduğunu belirtmektedir. Böylelikle o, Emir'in hayat hikayesinin ve ortaya koyduğu lider tipolojisinin müze için anlamını ifade etmektedir.

Müzeyi tanıtan bir diğer veri müze ile ilgili çekilen tanıtım videosudur. Serginin kısa tanıtım videosunda Emir, şu üç ifade ile tanımlanmaktadır: "Savaşçı lider sonra sürgün edilen esir - Cezayir devletinin ilk kurucusu - Doğu ve Batı arasında Barış Adamı".²¹ Bu tanımlamalar, Emir'e ilişkin ikiliklerden anlam üretme çabasına örnek teşkil etmektedir. Onun askeri liderliği ve direnişinin mağlup bir figüre dönüşmesi ve nihayetinde teslimiyetçi ve arabulucu şahsiyetinin anlatısı müzenin deneyimlenmesi suretiyle tekrarlanarak üretilmektedir. Bu durum, kolektif hafızayı dönüştürmeye ve manipüle etmeye hizmet eden kolonyal söylemin yeniden üretilmesine imkan tanımaktadır (Bkz. Brezault & Johnson, 2017; Schudson, 1992).

Müzenin sayfasında yer alan bir diğer veri, gazeteci Stéphane Stasi tarafından sunulan ve müze küratörleri ve bilimsel danışma kurulundan Christian Delorme'nin eşlik ettiği; serginin görsel olarak gezdirildiği bir videodan²² oluşmaktadır. Bu tanıtım videosu, sergi ziyaretçilere açılmadan üç gün önce yayımlanmıştır. Bu tanıtımın önemli bir hususiyeti, serginin kuruluşunda yer alan küratörlerin ve bilimsel danışma kurulunun eşliğinde Emir'e ilişkin eser ve belgelerin seçici bir sunumuna konu olmasıdır. Bu yönüyle, sergiyi gezmeyi planlayan, bilgi almak isteyen ve gezmek imkanı bulunmayanlara Emir'in sergiye konu olan monografisinden kesitler seçilerek sunulmaktadır. Bu tanıtımın akışına konu olan anlatıyı analiz etmek, sunulmak istenen Emir portresine ilişkin iç görüler sunması açısından oldukça önemlidir. Çünkü bu tanıtım esnasında, sergiyi gezmek isteyenlerin zihnine yerleştirilmek istenen seçilmiş yargıları sunmaktadır. Böylelikle sergiyi deneyimleyenlerin nelere odaklanmaları gerektiğine ilişkin bir yönlendirme yapılmaktadır. Söz konusu tanıtımda, Bennett'in (1995) ifade ettiği üzere müzelerin seçilen eserlerin küratörlüğü yoluyla anlatıların meşrulaştırılabileceği alanlar sağladığını dikkate aldığımızda, yer alan kurucu ekibin müzeye dair seçici bir şekilde üzerinde durdukları eserler ve ona eşlik eden tarihsel anlatı oldukça önemlidir. Çünkü müzenin

21 "Chef combattant puis captif exilé, Fondateur du premier état algérien, Homme de paix entre Orient et Occident" Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=2yADG4nCYm4>

22 Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=S2iqzdfPeRg>

bütünü kapsayan bir sunumdan ziyade seçilmiş eserlerin ve tarihsel olayların tanıtımı yapılmaktadır. Bunlardan ilki; (a) Emir'in genç yaşlarda resmedildiği, olduğundan farklı fiziksel özelliklere sahip olarak tasvir edildiği tablodur. Küratör, tablonun Emir'in Fransızların hafızasında sahip olduğu fantastik ve olağanüstü figürü simgelediğine dikkat çekmektedir. (b) Versaille'da bulunan ancak ebatları sebebiyle (21x5.5 metre) müzeye getirilemeyen *The Taking of Smala* tablosu bir film olarak sunulmaktadır. Bu tabloyu konu edinen film esasında Fransız kuvvetlerinin Emir'i mağlup ettiği *Smala Baskını*'na ilişkin Fransız ordusunun düzenli ve modern yapısına vurgu yapmaktadır. Burada, Emir'in kazandığı sayısız askeri zafer göz ardı edilerek²³ O'nun mağlup olduğu muharebe üzerinde durulmaktadır. (c) Emir'in kılıcının gösterildiği bölümde, bu kılıcın kendisine *Tafna Antlaşması* sırasında Fransa tarafından verildiğine ve teslim olduğunda geri alındığına dikkat çekilmektedir. (d) Emir'in silah bıraktıktan sonra Fransa'da tutsak olarak geçirdiği beş yılı özetlediğine dikkat çekilen tabloda (Fransa Kralı Napolyon tarafından yaptırılmıştır), Emir'in direnişi yönünün son bulunduğu ve serbest bırakıldığı 1852 yılından itibaren barış insanı olarak devam edeceği hayatının bir tasviri olarak sunulmaktadır. Tabloda Emir, elinde sadece tespih ile resmedilmiştir. (e) Emir'in Napolyon'un elini öperken gösterildiği tabloya ilişkin küratörler, (vuku bulunduğu tarihi kayıtlarda tartışmalı olan) el öpme hadisesi üzerine hiçbir yorumda bulunmamakta ancak serbest bırakılmasından, Napolyon'un yaptığı büyük bir jest olarak bahsedilmektedir. (f) Emir'in serbest kaldıktan sonraki hayatında Cezayir topraklarına dönmeyeceğine ilişkin imzaladığı belge sunulmaktadır. (g) Christian Delorme, Emir'in tutsak tutulduğu şatodan getirilen bir şömine kapağı üzerine konuşmakta, bu eserin Fransızların ona duyduğu ilgiyi ve hayranlığı simgelediğinden ve Emir'in Fransa'nın düşmanı olmaktan çıkarak evrensel bir figüre dönüşmesinin ondan bize kalan bir mirası olduğundan bahsetmektedir. Emir'in, bir dönüm noktası olarak serbest bırakıldıktan sonra hayatına modern ruhani bir din adamı olarak devam edeceğine vurgu yapmaktadır.

Söz konusu tanıtımın temel mantığı ile uyumlu olarak kurgulanan; müze'nin hemen girişinde yer alan afişlerin grafik tasarımında Emir'in fotoğrafı dikkat çekicidir. Emir'in serbest kaldığı 1852 yılında Fransa Kralı III. Napolyon'un yaptırdığı, Emir'in kaftan içerisinde, uzun sakalları ve elinde tespih ile tasvir edildiği resmine yer verilmiştir. Bu, henüz sergiyi gezmeyen misafirler için Emir'in sunumuna ilişkin, O'nun hayatının teslimiyetçi anlatısının, direnişi yönüne tercih edilerek öne

23 Emir Abdülkadir'in gerçekleştirdiği baskınlar Fransız birliklerini zor durumda bırakır ve Desmichels Antlaşması (1834) ile ateşkes sağlanır. Makta Muharebesi (1835), Emir'in zaferiyle sonuçlanır. Emir silah bırakmadan önce Fransız birliklerini 1845 yılında tekrar bozguna uğratar. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Abdelkader>

çıkartıldığını göstermektedir. Bu giriş yönlendirmesinden sonra sergi belirli temalar eşliğinde ziyaretçilerin deneyimine açılmaktadır.

Bu temalar aynı zamanda kategorileri ifade etmektedir. Kategoriler ise hangi malzemenin başka malzemelerden nasıl ve neye göre ayrışması gerektiğinin sınırlarını ifade eder. Başka bir deyişle her tema aslında ele alınan konunun süreklilik içinde örülmüş olan bütüncül yapısını kategorilere bölmek suretiyle analitik hale getirmek ve sınırlamak anlamına gelmektedir. Emir özelinde ifade edecek olursak belirli bir süreklilik ve iç içe geçişleri paranteze alarak soyutlamalar yapmak, tematik hale getirmektir. Belirli kategorilerle temalaştırmak ve bütün içinde sınırlar/alanlar oluşturmak esasında tanım gücünü elinde bulundurmayı gerektirir. Emir'in hayatını ele alan müze'ye baktığımızda da tıpkı Abd el-Kader temasının seçilmesinde olduğu gibi bu temanın içinde başka temaların da belirlenmesi hafıza üretme gücünü elinde bulundurmanın stratejisi olarak düşünülebilir.

Müze'de belirgin olarak birbirinden ayrıştırıldığı göze çarpan sergi temaları, salonlar arasındaki geçişe imkan sağlayan duvarların tamamını kaplayacak şekilde öne çıkan görsellerden oluşmaktadır. Bu görseller/temalar Emir'in hayatına ilişkin kısa bilgiler sunmaktadır. Belirli bir dönemselleştirmenin temeli olarak düşünülebilecek olan bu tematik ayrıştırmalar seçilmiş görsellerle birlikte verilmiştir. Her bir temada başlıklar mevcuttur. Bu başlıklar, Emir'in şahsiyetine ve yaşadığı dönemlere ilişkin tanımlamalar ve tasvirler yapmaktadır. Söz konusu temalar ve Emir tasvirleri; (a) *Doğu ve Batı arasında Abd el-Kader*, (b) *Savaş ve Barış arasında* (c) *Şerefli/Şöhretli Mahkum* (d) *Modern Dünyada Ruhani Bir Adam* (e) *Dünden Bugüne Emir başlıklarını*²⁴ taşımaktadır.

Doğu ve Batı Arasında Emir

Sergide ziyaretçileri karşılayan ilk görsel, *Doğu ve Batı Arasında Abd el-Kader* başlığıyla sunulmaktadır. Emir'e ilişkin serginin sunumunda yer verilen ilk tanımlama *Askeri bir lider, ardından sürgün edilmiş bir mahkum, bilgili bir mistik Sufi* olarak yer almaktadır. Bu tanımlama, Emir'in anlatısının kurgusunda yer alan temel düaliteyi ve onun yaşamının evrelerine ilişkin tarihsel dönemselleştirmeyi özetler niteliktedir. Emir'e ilişkin kurguya konu olan bu tanımlama, serginin bundan sonraki bölümlerinde belirli bir sıra içerisinde işlenmektedir. Söz konusu görselin hemen yanında, Emir'in doğduğu yıl olan 1808'de Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını gösteren bir harita bulunmaktadır. Bu harita, Emir'in gençlik yıllarında Osmanlı'nın hakimiyet

24 (a) Abd el-Kader entre Orient et Occident, (b) Abd el-Kader entre guerre et la paix) (c) L'illustre captif (d) Un spirituel dans la modernité (e) Abd el-Kader d'hier à aujourd'hui

sürdüğünün bir hatırlatmasıdır. Böylelikle, Emir'in Osmanlı döneminden başlayan hayat serüveninin, ilerleyen dönemlerde evrileceği teslimiyetçi anlatısına bir öncül ve zemin sağlanmaktadır. Yanı sıra Emir'in Doğulu bir şahsiyet olduğu vurgulanmaktadır.

Onun Batılı yönü ise, Batı düşüncesi ile kurduğu entelektüel irtibat ve Fransa ile kurduğu münasebette ortaya çıkmaktadır. Özellikle hayatının son dönemlerinde Fransa ile Cezayirliilerin barış içinde yaşayabileceğini vurguladığı ve bir sufi olarak hayatını sürdürdüğü düşünüldüğünde, onun Batılı yönüne ilişkin yapılmak istenen vurgu netleşmektedir. Bu vurguda illa Doğulu ya da Batılı olmak gerekmediği, diyalog eşliğinde yaşanabileceği belirtilmeye çalışılmaktadır. Nitekim müzenin bu temasında Emir'in Doğulu ve Batılı bir şahsiyet olduğu, müzenin sonunda, ondan bizlere kalan miras olarak sunulmaktadır. Müzenin bu temasında yer alan metinde, Emir'in mahir bir barış görüşmecisi olduğu, diplomatik ilişkiler kurma yolunu her fırsatta tercih ettiği belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Doğu ve Batı'nın birleşim noktası olan Akdeniz'de, 1869'da Süveyş Kanalı'nın en hararetli savunucularından olduğu, bu bölümde belirtilmektedir (Bkz. Catalogue d'exposition, 2022)²⁵. Bu, Akdeniz ve Kızıl Deniz'in buluşmasını sağlamıştır. Temadaki bu vurgu aynı zamanda Doğu ve Batı'nın buluşması anlamına gelmektedir. Böylelikle ona istisnai bir rol yüklenmektedir. Doğu ve Batı'nın bir arada yaşayabileceği, bütün tarihsel hafızaya rağmen Doğulu ve Batılı olmanın sorun teşkil etmeyeceği belirtilmiştir.

Savaş ve Barış Arasında Emir

Savaş ve Barış Arasında Emir temasının altında, Emir'in direniş mücadelesinin tarihi bilgisine kısaca yer verilmektedir. Fakat müzedeki seçici hatırlatmalar, onun uzun soluklu mücadelesini görmezden gelmektedir. Emir, hayatının büyük bir bölümünde (1830-1847) askeri direniş mücadelesi göstermiştir (Kuran, 1988). Sergide yer alan Emir anlatısına baktığımızda, hayatının sonraki dönemleri, bu uzun mücadele dönemine nispeten çok daha fazla yer kaplamaktadır. Emir'in direniş mücadelesinin 1847'de silah bırakarak son bulmasının, onun savaşçı döneminin sona erip barışçıl döneminin başladığını ima etmesi bir dönüm noktasını imlemektedir. Bu durum, meseleyi dönemselleştirmek ve onun anlatısına ilişkin temel düaliteyi pekiştirmek suretiyle konunun tek taraflı hakim anlatı olarak kurulması anlamına gelmektedir.

Serginin söz konusu bölümünde yer alan görselde üç farklı dilde (Fransızca, Arapça, İngilizce) Emir'e ait şu sözlere yer verilmiştir: "Ben bir savaş adamı olmak

25 Atif yapılan katalog Abd el-Kader başlığını taşımaktadır. Bu başlıkta Abd el-Kader isminin hem Latin hem de Arap harfleri ile yazılması, temanın temel mantığına uygun bir şekilde Doğu ve Batı birleşimini vurgulamaktadır. Bkz. (Catalogue d'exposition, 2022).

ya da en azından hayatım boyunca silah taşımak için doğmadım, bir an için bile böyle olmamalıydım” (Bkz. Catalogue d'exposition, 2022). Emir'den aktarılan bu ifadenin, serginin *Savaş ve Barış Arasında Emir* sunumunun içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde, onun mücadelecî yönünün başından beri şahsiyetinin özünü oluşturmadığı ifade edilmektedir. Yanı sıra onun bir barış insanı olarak sunumunu pekiştirmektedir. Bu sunumun verdiği mesaj, savaşın/direnişin, bunu gerçekleştiren Emir tarafından dahi benimsenmediği, ayrıca teslim olmasının onun barış insanı olarak makbul görüldüğü anlatısını üretmekte ve böylelikle dekolonizasyon olarak tanımlanan postkolonyal toplumların karşı koyma süreçlerine ilişkin bir anlam aktarmaktadır. Bu mesaj, direnişi bırakma ve teslim olma hususunda liderinizi örnek alın çağrısını barındırmaktadır.

Müzenin devam eden kısmında, bir devletin kuruluşu teması ve görseli altında Emir'in gücünü pekiştirmek için barış görüşmeleri yapma ve Avrupa ile ilişkiler kurma becerisine dikkat çekilmektedir. Hem esnek hem de hiyerarşik bir bölgesel yönetim kurarak Fransız yetkililerin hayranlığını kazandığından bahsedilmektedir (Bkz. Catalogue d'exposition, 2022). Onun bu yönü, hasmıyla ilişkiler kurmaktan geri durmadığını göstermektedir. Serginin sunumunda dikkat çekilen bu husus, onun hem Cezayir devletinin kurucusu oluşunu hem de Fransız ve diğer muhataplarıyla kurduğu ilişkilerde siyasi meşruiyetini sağlayabildiğini ve diyaloga açık bir lider olduğu vurgusunu barındırmaktadır. Emir'in bu anlatısının vereceği mesajlar, günümüz sorunlu Cezayir-Fransa ilişkilerinin yatıştırılmasında önemli görülmektedir. Böylelikle savaş ve barış ikileminde Emir'in nihayetinde uzlaşma yolunu tercih ettiğinin vurgulanması suretiyle, Fransa devletine karşı koymanın anlamsızlığı dile getirilmiştir. Bu bağlam, Mbembe'nin (2001) postkolonyal toplumları şekillendirmeye devam eden neokolonyal güç eşitsizliklerinin devamlılığını sağlamaya yönelik vurgusuna işaret etmektedir. Savaş ve barış arasında bir pozisyonun belirlenmesi ve bunun Emir'in şahsiyetinde sunulması, uzun süren sorunlu ilişkilerin iki toplumu ve devleti bir yere getirmeyeceği mesajını taşımaktadır.

Şanlı Mahkum

Serginin devam eden tematik bölümünde, 1847'de Emir'in Fransa'nın Toulon şehrine götürülmesiyle başlayan tutsaklık yıllarını betimleyen bir görsel yer verilmiştir. Görselin başlığı dikkat çekici bir biçimde Emir'i hem yücelten hem de küçümseyen anlatıyı yinelemektedir. *L'illustré*,²⁶ Fransızca bir kelime olarak ünlü, şanlı, şöhretli, meşhur, tanınmış ve şerefli anlamlarını karşılamaktadır. Bu sıfatların tamamı

26 Bkz. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/illustre/41580>

olumlu bir anlama sahiptir. Söz konusu anlamların esir, tutsak, mahkum anlamlarını karşılayan *Captif* kelimesini nitelendirmesi ikilikler üzerinden muğlak bir anlatı üretmeye imkan tanımaktadır. Önceki betimlemelerde olduğu üzere aslında yine bir *arada olma* durumu söz konusudur. Bu arada olma durumu, şanlı olmak ile mahkum olmanın mesafesine konumlanmıştır. Bu arada olma durumunun aslında her iki yana da çekilebileceği anlamına gelmektedir. Yani bu bölümde Emir, hem şanlı hem de mahkum anlatısına yaslandırılmaktadır. Ancak müzenin kolonyal kodları tam bu noktada ifşa olmaktadır. Çünkü bu aradalık esasında ikinci tanımlama yönünde sonuçlanmaktadır. Yani şanlı olmasına rağmen aslında mahkumdur. Örneğin, görselde, Emir'in Fransızlara esir düşmesinden ve tutsak olarak Fransa'da geçirdiği yıllarda gördüğü yoğun ilgiden bahsedilmektedir (Bkz. Catalogue d'exposition, 2022).

Emir'in muğlak konumunun nereye eklemlendiği noktasında karar vermeye imkan tanıyan tanımlamalar mevcuttur. Fransızların serbest bırakma sözünü yerine getirmeyerek Emir'i ve ailesini beş yıl süreyle esir olarak tutmasına, "dünya için ölü olan Emir" ifadesi eşlik etmektedir. Bu ifade onun aslında yapıp etmelerinin bu dünyada yaşarken nihayet bulunduğunu aktarmaktadır. Müzenin hem bu bölümünde hem de bütününde bu nihai nokta, gelinen ve gelinmesi gereken yer olarak sunulmaktadır. Emir bundan sonra sadece serbest bırakılmayı bekleyecektir. Yani "medet uman" bir Emir'den bahsedilmektedir. Bütün bu anlatılar, eylem kapasitesi elinden alınmış Emir'in anlatısının istenildiği şekilde dönüştürüldüğünü ortaya koymaktadır. Nitekim onun, kendisine verilen serbest bırakılma sözü karşılığında Fransızlara teslim olması, mağlup figürün anlatısı için zemin sağlarken, onun tarihi ve kişisel özelliklerinin yüceltilmesi suretiyle de yeni bir anlatı kurulmaktadır. Bu anlatı ise kolonyalizmin yeni süreçlerini beslemektedir.

Modern Dünyada Bir Ruhani

Emir'in serbest bırakılmasını temalaştıran ilgili bölümde, Emir'in yeni bir anlatısı karşımıza çıkmaktadır. Savaşçı ve direnişçi Emir anlatısının, onun mağlup ve esir anlatısına evrildiği temalardan sonra bu kez modern ve dini bir figür olarak Emir'in arabulucu sunumu öne çıkmaktadır. Emir'in yaşam serüveni sergi boyunca kasıtlı hatırlatmalara ve unutturmalara tabi tutulmaktadır. Her bir hatırlatmanın, esasında bir unutturma olduğunu, her bir unutturmanın da bir hatırlatma olduğunu varsaydığımızda (Karaarslan, 2017), onun yaşamında öne çıkarılan bir yönü ve safhası, bir diğerini maskeleyemeye yaramaktadır. Böylelikle, kurulmak istenen egemen anlatıya uygun bir biçimde Emir'in yaşam serüveninin belirli yönleri kasıtlı olarak güçlendirilmekte veya göz ardı edilmektedir (Bkz. Young, 1993; Trouillot, 1995). Emir'in serbest kaldıktan sonra, önce Türkiye'ye daha sonra Suriye'ye yerleştiği dönemden itibaren Fransız gözetimi ve takibi altında olduğu bilgisi dikkat çekicidir

(Bkz. Catalogue d'exposition, 2022). Yani bu saatten sonra Emir tam anlamıyla serbest değildir ve her daim sürgünde ve gözetim altındadır. Emir, hayatının bu evresinde kendisini dini pratiklere ve yoğun tasavvufi çalışmalara sevk eder. Şam'da halk nezdinde saygın bir figür haline gelir. 1860 olayları²⁷ sırasında çok sayıda Hristiyanın hayatını kurtarması ise onun dünya çapında tanınmasına imkan sağlamış ve profiline yepyeni bir boyut kazandırmıştır (Bkz. Bouyerdene, 2012). Bu, onun dinler arası ilişkilerde hoşgörülü ve barışçıl yaklaşımının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Söz konusu bölümde, Emir'in sunumuna eşlik eden *modern* tanımlaması, onun Akdeniz'de devam eden Süveyş Kanalı projesini desteklemesinden ileri gelmektedir. Bu durum, aynı zamanda onun Doğu ve Batı arasında arabulucu sunumuna zemin teşkil etmektedir. Nitekim onun Süveyş Kanalı projesini gönülden desteklemesi, Doğu ve Batı'nın bütünleşmesine ve insanlığın gelişmesine sunacağı katkıyı öncelediğini göstermektedir. Bu, onun moderniteye açık bir spiritüalist sunumuna konu olmaktadır. Emir'in barışçıl ve ara bulucu rolünün ön plana çıkarıldığı hayatının bu evresi, günümüz Fransa-Cezayir ilişkileri için üstü kapalı mesajlar içermektedir. Fransa ve Cezayir arasındaki siyasi ilişkilerin ortak tarihsel geçmiş sebebiyle sorunlu olduğu açıktır. Bu durumu, serginin kuruluşuna ilişkin daha önce değindiğimiz siyasi arka plan ile okuduğumuzda, Emir'in Doğu ve Batı arasında arabulucu sunumunun günümüzde Akdeniz'in her iki yakasında Fransa-Cezayir ilişkilerinde örnek teşkil etmesi beklenmektedir. İş birliği yapmanın her iki ülkenin de faydasına olacağı mesajı Emir figürü üzerinden aktarılmaktadır (Bkz. Catalogue d'exposition, 2022). Aktarılmak istenen bu mesaj, kültürler arası diyalog teşkil etmekten öte serginin aracılık ettiği

Modern olmak doğrudan ya da dolaylı olarak Avrupalı olmayı gerektirmektedir. Yanı sıra modern olmak, dinsel olana mesafeyi koyabilecek kadar seküler olmayı öngörmektedir. Fakat sergi, modern dünyada ruhani bir adam olarak var olabilmenin imkanını sunmaktadır. Müslümanların ve özelde Cezayir halkının Fransa ile ilişkilerini düşündüğümüzde, modern dünyada ruhani bir lider olarak yaşanabileceği öğüdü, aslında bir çeşit birlikte yaşama davetidir. Fakat bu davetin ön koşulu dindar ya da ruhani bir tip olmadan önce modern dünyada yaşanıldığının farkında olunmasıdır. Yani Emir üzerinden, ne kadar dindar olursanız olun, modern dünyada yaşadığınızın farkında olduğunuz ve bu dünyanın kurallarına uyduğunuz müddetçe bir arada yaşamak mümkündür mesajı verilmektedir. Normatif yapının kabulünün bir sabite olduğu yerde, inancın ve kimliğin bir anlamının kalmadığı ifade edilmektedir.

27 1860-1861 yıllarında Lübnan'da patlak veren ve Suriye'ye sıçrayan, Müslümanlar/Dürziler ve Hristiyanlar arasında yerel düzeyde gerçekleşen mezhepsel çatışmalardır. Bu çatışmalar esnasında Emir Abdülkadir binlerce Hristiyan'ı koruma altına alarak ölümden kurtarır. Daha kapsamlı bir bilgi için Bkz. (Fawaz, 1994) An Occasion for War: Civil Conflict in Lebanon and Damascus in 1860.

Dünden Bugüne Emir

Emir'in sunumuna konu olan tematik bölümlerin ve görsellerin sonuncusu, Emir'in hayatını kaybettiği 1883 yılı sonrası ondan geriye kalan mirası ele almaktadır. Bu bölüm "dünden bugüne" adlandırması ile sunulmuştur. Buradan kasıt, bugün Emir'in hayat hikayesinden bize ne kaldığıdır. Bu bölüm aslında Emir anlatısının en somut ve belirgin halidir. Çünkü onun, Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü gösteren bir düşman olmasının altı, bu bölümde aleni bir şekilde çizilmektedir. Bölümün sonunda yer alan Emir'e ilişkin tasvir de bu durumu örnekler niteliktedir. Onun hayatının büyük bir bölümünü kapsayan mücadelecı yapısından ziyade, açık görüşlü, mistik, insan doğasına meraklı birisi olarak anılması dikkate değerdir. Bunlar esasında onun bıraktığı mirastır. Müzenin bu bölümünde ve kataloğunda onun mirası şu şekilde ifade edilmiştir.

"Abd el-Kader'in 25 Mayıs'ı 26 Mayıs 1883'e bağlayan gece Suriye'de gerçekleşen ölümünden sonra, üstlendiği rollerin çeşitliliği çok farklı yakıştırmalara yol açtı. Fransız okul kitaplarında uzun süre, cesareti ve yenilgisiyle Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü gösteren bir düşman olarak yer aldı. Savaşın sonra Emir'in kişiliği, Cezayirli Müslümanların özgürleşmesi için yapılan savunmalarda yeniden ortaya çıktı. Bağımsızlık Savaşı sırasında Cezayir Komünist Partisi, mücadeledeki kampanyaları taklit etmek için onu örnek olarak kullandı. Nihayet 1966'da Cezayir hükümeti, o zamana kadar Şam'da gömülü olan naaşının Cezayir'e geri gönderilmesini sağladı. Ulusal tarihin ilk kahramanı, Cezayir devletinin kurucusu oldu ve atlı heykeli Cezayir'in eski Genel Valisi Mareşal Bugeaud'nun heykelinin yerini aldı. İnsan doğasına meraklı, büyük bir Müslüman ve Sufi alimi olan bu kişi, mistik yazıları ve zamanında gösterdiği açık fikirlilikle bugün halen takdir edilmektedir" (Bkz. Catalogue d'exposition, 2022).

Burada onun Fransız okul kitaplarında okutulmasına ve Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü gösteren bir düşman olarak tanımlanmasına dair bilginin, Emir mirası olarak kabul edilmesinin altını çizmek gerekmektedir. Bu mirasın Fransa'da ders kitaplarında okutuluyor olması, düşmanların dahi üstünlüğünü kabul ettiği Avrupa medeniyetinin varlığının hafızalarda inşası anlamına gelmektedir. Bu inşada, Emir'in şahsiyeti önemli bir veri olarak sunulmaktadır. Bu bölümü, müzenin genel çerçevesi ile düşündüğümüzde Emir'in hayatının dönemlere ayrılmasının nihai noktası ile karşılaşmaktayız. Bu bağlamda bir şahsiyetin tarihini yazmanın kritik noktası açığa çıkmaktadır. Emir'in anlatısının yeniden inşa edilmesi, Boast'ın (2011) müzelerin nekolonyal anatomisinde dikkat çektiği; postkolonyal statünün ve güç eşitsizliklerinin, baskın kültürün (eski kolonyal) lehine sürdürüldüğü görüşünü hatırlatmaktadır.

Bir anlatı olarak sergiyi ele aldığımızda da dikkatimizi çeken en önemli husus, Emir'in müzedeki hayat hikayesine ilişkin tarihsel dönemselleştirme çabasıdır.

Emir'in müzenin sunumunda, resmi temsillerde ve küratörlerin söylemlerinde belirgin bir şekilde hayat hikayesi belirli parametrelerle bölmelere ayrılmıştır. Bu parametreler aynı zamanda tasniflerin ideolojik boyutunu açık etmektedir. Çünkü tasniflerden daha çok, tasnifin neye göre yapıldığı önemlidir. Buna imkan sağlayan mihenk noktalarının tercihi bu ideolojik müdahalelerin odak noktasıdır. Bu sebeple, her dönemselleştirme belirli kırılmalar üzerine kuruludur. Bu kırılmalar genellikle birçok farklı kırılmalar içinden tercih edilmiştir. Emir'in hayatında da hangi kırılma noktalarının seçildiği son derece önemlidir. Çünkü bu kırılma noktaları üretilmek istenen anlatının mahiyetine göre tercih edilmiştir. Örneğin, Emir'in hayatı bütünüyle İslam dünyasıyla ilişkisi üzerinden sunulabilirken, sergide olduğu üzere, Avrupa ve özelde Fransa ile ilişkileri üzerinden de sunulabilir. Ya da onun ilmi serüveni merkeze alınarak bir perspektif oluşturulabilecekken, siyasi ilişkilerini merkeze alınarak da bir perspektif ortaya koymak mümkündür. Burada esas mesele neyi, nasıl merkeze alarak bir tasnif yapıldığıdır. Bu perspektif konumlandırması, üretilmek istenen hafızanın temel belirleyendir. Bir din adamı hafızası üretilmek istendiğinde Emir'in ilim yolculuğu, siyasi lider hafızası üretilmek istendiğinde ise mücadelesi merkeze alınabilir. Emir üzerinden makbul ve muteber bir figür hafızası üretilmek istendiğinde de buna uygun bir perspektif kurgulanmaktadır. Avrupa merkezli ve kolonyal süreçleri günümüz koşullarında işletmek isteyen bir perspektiften baktığımızda ise yukarıda analizini yaptığımız hususlar dikkat çekmektedir.

Müzenin "Dünden Bugüne Emir" adını taşıyan bu son bölümünde mesaj, hem Batı hem Doğu toplumlarına net bir şekilde sunulmaktadır. Mesaj; bir arada yaşamaya imkan tanıyan Avrupa medeniyetinin gücünü kabul etmek gerektiğidir. Kolonyalizm bağlamında baktığımızda, kolonyal süreçlerin ilk yıllarındaki ruh, burada kendisini göstermektedir. Tarih, ilerleyen bir hat olarak düşünüldüğünde, nihai noktasının Avrupa medeniyeti olduğu ve bu çizgisel anlayışın kabul edilmesi gerektiğine ilişkin kolonyal tez, bu noktada müze kıyafetiyle yeniden sunulmaktadır.

Sonuç: Neokolonyal Hafıza İnşasında Emir Abd el-Kader

Kolonyalizm ve neokolonyalizm süreçlerinin süregelen etkisinde hafıza inşası, mekanın, bedensel pratiklerin, ritüelin ve tarih anlatısının şekillendirilmesi yoluyla sadece kolonyal mirası yaşatmakla kalmayan, postkolonyal toplumları etkilemeye devam eden merkezi ve aktif bir role sahiptir. Neokolonyalizmin, kolonyal mirası kasıtlı ve sürekli olarak yaşatan, dolaylı ve incelikli yollarla hedef toplumları siyasi, sosyal ve kültürel tahakküm altında tutma biçimleri, kolektif hafızayı şekillendirir. Özellikle müzeler gibi kültürel kurumlar aracılığıyla, neokolonyal hafıza inşası, geçmişteki kolonyal güç dinamiklerini ve eşitsizliklerini yeniden üreterek, günümüze taşımaya ve sürdürmeye devam eder. Bu hafıza inşası, eski sömürgeci güçlerin kültürel

hegemonyalarını korumak için tarih anlatısının ve kolektif hafızanın manipüle edilmesi, yeniden şekillendirilmesi ve sunulmasıyla gerçekleştirilir. Abd el-Kader sergisi, Cezayir-Fransa ortak tarihinin simge sembolü olan Emir'in monografisini ve anlatısını dönüştürmek suretiyle başta Cezayir olmak üzere postkolonyal toplumların hafızasında direnişin anlamsızlığını ve aynı zamanda edilgen bir ilişki düzleminde bir arada yaşamanın imkanını üretmeyi hedefleyen çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Bu makale söz konusu örneği neokolonyalizm ve hafıza inşası bağlamında incelemeyi temele almıştır.

Postkolonyal hafıza ve müze literatürlerinin kesişim hattı; hafıza inşasının tarihsel olarak kolonyal hakimiyeti desteklemek üzere önemli bir unsur olarak işletildiğini ve postkolonyal dönemde müzeler gibi kültürel kurumlar aracılığıyla devam ettirildiğini ortaya koymaktadır. Müzeler neokolonyal hafıza inşasının gerçekleştiği kilit mekanlar olarak öne çıkmakta, tarihsel anlatıların sunumu çağdaş siyasi ihtiyaçlarla uyumlu olacak şekilde dikkatle düzenlenmektedir. Bu kurumlar, seçilmiş verilerin küratörlüğü eşliğinde belirli anlatıları öne çıkararak, belirli anlatıları ihmal ederek neokolonyal mekanizmanın süregelen etkisine katkıda bulunmaktadır. Abd-el Kader sergisi, belirli bir tarih versiyonu yaratmak için mekansal düzenlemeleri, eserlerin seçici sunumunu ve en önemlisi anlatının yeniden kurulmasını içeren yöntemleri birleştirerek hafızaya etki etmektedir. Bunun en çarpıcı örneğini, onun yaşam serüveninin dönemselleştirilmesinde ve onun anlatısındaki ikiliklerden anlam üretme çabasında görmekteyiz. Savaşçı-mağlup, direnişçi-esir, şerefli-mahkum/sürgün, modern-ruhani şeklinde tasvir edilen ikiliklerden anlam üretme çabası, zıtlıklar içerisinde, onun olumsuz tanımlamasının olumlu yönüne tercihle öne çıkarıldığı bir anlatı ile sonuçlanmaktadır. Bu, esasında şu mesajı kolektif hafızaya ekmektedir: Emir'in mağlubiyet, tutsaklık ve ömür boyu sürgün (gözetim altında) altında geçen yaşamı onun direnişi yönünün bir sonucudur. Öte yandan onun pasif, uyumlu, barışçıl ve ruhani yönü Fransa ile Cezayir halkının bir arada yaşama imkanına davettir. Sergi, gerek Avrupa vatandaşlarına gerek Avrupa'daki göçmenlere, gerekse turistik amaçla ziyarete gelenlere bu daveti sunmaktadır. Serginin; devletler arası diplomasinin, sorunlu Cezayir-Fransa ilişkilerinin düzeltilmesine yönelik resmi düzeydeki çabaların, yeni bir resmi tarih anlatısı üretmenin bir sonucu olarak düşünüldüğünde, Fransa'nın güncel politik ihtiyacına ve neokolonyal süreçleri inşa etme ve sürdürme arzularına karşılık geldiği ifade edilebilir. Dolayısıyla literatürde yaygın bir şekilde vurgulanan; müzelerin ve sergilerinin sadece geçmişin yaşatılması ya da sanat eserlerinin sunulması işlevinin çok ötesinde misyonlar üstlenmesi söyleminde olduğu gibi, Abd el-Kader Sergisi de müzecilik faaliyetinin üstünde anlamlar ifade etmektedir. Makalenin müze kısmına dair yazılan bölümde ifade edildiği üzere, Abd-el Kader Sergisi bir dizi gönderimlerle, deneyimcilerine Fransa'nın birleştirici,

güçlü ve kaçınılmaz yaşam yeri olduğunu salık vermektedir. Cezayir özelinde ise dekolonizasyon ve direniş süreçlerini sekteye uğratmayı amaçlamaktadır. Bunun için bir dizi kolektif hafıza gönderimi yapmak suretiyle, kültürel alanın inşasına girişmektedir. Hem resmi beyanlar hem serginin kurgulanışı hem de serginin ürettiği anlatı, makalenin teorik ve analiz kısmında ifade edildiği üzere bu süreci destekler niteliktedir.

Müzeler, postkolonyal statüleri dekolonizasyon yönünde değil, baskın kültürün lehine pekiştiren bir pratik ve araç işlevi görmektedir. Özellikle de neokolonyal bağlamda ele alındığında, postkolonyal dönemde müzeler, kolonyal dönem müzelerin tarihsel rolü ve işlevlerinin yarattığı etki ile ortak bir kesişim ve ayrışma hattını paylaşmaktadır. Her ikisi de kolonyal üstünlüğün kurulması ve devam ettirilmesi yönünde benzeşmektedir. Aradaki temel fark, sonrasına atıfla postkolonyal tarihsel aşamaya ve kırılmaya işaret etmektedir. Ulusal bağımsızlıklarını kazanmış toplumların, dekolonizasyon ve direniş bağlamında yerel tarih perspektiflerini yeniden inşa etmeye yönelik çaba sarf ettikleri dönemde, müzeler üzerinden dolayı bir kültürel etki yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu etki, geçmişle karşılaştırıldığında, oldukça alışılmadık ve gizil bir karaktere sahiptir. Yerel tarihi bütünüyle göz ardı etmeyen, Avrupa merkezci fakat geçmişle karşılaştırıldığında daha arabulucu bir görünüme sahip, üstenci ideolojileri yineleyen ancak bunu çok daha incelikli bir tarih anlatısı ve hafıza inşası ile yapan neokolonyal bir müzecilik tarzından söz edebiliriz. Buna imkan tanıyan ilişkinin dinamikleri ise neokolonyalizm ve hafıza inşasında yatmaktadır. Bu yönüyle, bu çalışmanın sahası olan Abd-el Kader Sergisi bağlamında incelenen içerik ve gözlemlerin analizi bu ilişkiyi gerekçelendirecek bulgular sunmaktadır.

Kolonyalizm farklı formlarıyla varlığını devam ettiren bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Bu sürecin gerek dekolonyal gerek postkolonyal gerekse neokolonyal örnekleri farklı coğrafyalarda kendisini göstermektedir. Her bir örneklik, sosyal bilimlerin, daha özeldir sosyal teorinin ilgi alanına girecek niteliktedir. Konuya ilişkin literatürün bu örneklikler üzerinden genişlemesi ve farklı kolonyal süreçlerin gizil kalmış kültürel izleğinin örneklerle takip edilmesi mevcut çalışmaların mahiyeti ve perspektifi açısından son derece önemlidir. Sosyal teorinin önemli misyonlarından birisinin toplumsal tahakküm ilişkilerini ifşa etmek olduğunu düşündüğümüzde, literatürün bu yöndeki gelişimi, sosyal bilimlerin niteliği ve niceliği açısından oldukça kıymetlidir.

Neo-Colonial Memory Construction and Abd el-Kader Museology

Faruk Karaarslan*
Said Topal

Memory construction is integral to both colonial and neo-colonial processes by shaping spatial configurations, rituals, bodily comportments, and historiographical narratives. Together, these elements influence collective memory within colonial societies, forging a specific lens through which history is viewed and interpreted. This dynamic opens a new field of inquiry within social sciences by focusing on the relationship between memory construction and neo-colonialism. The concept of neo-colonial memory underscores this intricate interaction and reveals how historical narratives are restructured to serve contemporary political and ideological agendas.

This study focuses on the Abd el-Kader Exhibition at the Museum of European and Mediterranean Civilizations (Mucem) in Marseille, France, as it vividly illustrates the intertwined histories of France and Algeria through its particular emphasis on Abd el-Kader, an iconic figure of resistance. Held at Mucem in 2022, this exhibition has been chosen as the primary site for participant observation and analysis. The research seeks to explore how mechanisms of memory construction, such as historical periodization, selective narrative constructions, and processes of remembering and forgetting, interact with neo-colonial agendas to subtly perpetuate hegemonic structures even while they appear to be addressing contentious colonial legacies.

* Corresponding Author

@ Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, karaarslanf@gmail.com
Lect., Necmettin Erbakan University, saidtopal@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-2145-9377>
<https://orcid.org/0000-0002-7635-7802>

 DOI: 10.12658/M0780
insan & toplum, 2024.
insanvetoplum.org

 Received: 08.05.2024
Revised: 06.07.2024
Accepted: 04.09.2024
Online First: 26.09.2024

While neo-colonial memory construction is ostensibly engaged in reconciling the difficult and often traumatic legacies of colonialism, the argument herein posits that it also works to sustain and reinforce existing power dynamics. By framing Abd el-Kader's life journey around his resistance then to his leadership and spiritual guidance, the exhibition transforms the narrative from one of resilience to one of subjugation, embedding this revised history into collective memory as a politically and socially significant testament.

The theoretical framework of this study is grounded in two key concepts within social theory: neo-colonialism and memory construction. Neo-colonialism refers to the continued influence of former colonial powers over previously colonized nations that manifests in their economic, political, and cultural domains. Despite the formal end of colonial rule, neo-colonialism maintains unequal power dynamics through economic dependency, political manipulation, and cultural hegemony. Meanwhile, memory construction involves the deliberate shaping of collective memory through selective historical narratives, cultural symbols, and social practices. This construction is achieved through various mechanisms, including education, media, and commemorative practices, as well as cultural institutions like museums.

The intersection of neo-colonialism and memory construction is crucial for understanding the persistence of colonial legacies and their impact on contemporary societies. Neo-colonial processes often manipulate collective memory to legitimize and perpetuate unequal power relations by promoting specific historical narratives that justify colonial exploitation while marginalizing indigenous perspectives and erasing resistance movements.

As custodians of collective memory, museums play a vital role in constructing these neo-colonial narratives. The spatial organization of exhibitions, the selection of artifacts, and the interpretation of historical events all shape public perceptions of both the past and the present. Museums often reflect and reinforce neo-colonial power structures by privileging certain perspectives while marginalizing others. Through an analysis of the spatial and narrative dynamics within the Mucem, this study uncovers how neo-colonialism is reproduced and contested in contemporary society. It also explores alternative forms of memory-making that challenge dominant power dynamics and contribute to broader social justice and decolonization efforts.

From April 6-August 22, 2022, Mucem hosted the Abd el-Kader exhibition. Curated by Camille Faucourt and Florence Hudowicz, with advisors Ahmed Bouyerdene and Christian Delorme, the exhibition explored Emir Abd el-Kader's life and impact through unpublished collections and new sources. This exhibition formed part of the ongoing reconciliation efforts between France and Algeria, particularly with regard

to their colonial history. The strategic nature of this exhibition was underscored by the involvement of historian Benjamin Stora, who wrote a report to French President Macron that highlighted the significance of Emir Abd el-Kader and suggested organizing such an exhibition. This indicates the exhibition to have not merely been a historical retrospective but also a calculated effort by political authorities to navigate and potentially reshape Franco-Algerian relations.

The exhibition's thematic approach categorized Abd el-Kader's life into such distinct phases as resistance leader, statesman, and humanitarian while also providing a multifaceted understanding of his legacy. Some of these thematic sections were titled: i) *Abd el-Kader Between East and West*, ii) *Between War and Peace*, iii) *Honorable/Celebrated Prisoner*, iv) *A Spiritual Man in the Modern World*, and v) *From Past to Present: Emir*. The exhibition used these themes to introduce Emir Abd el-Kader through powerful visuals and transitions that guide the visitor through his complex narrative. For instance, *Abd el-Kader Between East and West* underscored his dual narrative as both a military leader and a mystical Sufi, advocating for peaceful coexistence. *Between War and Peace* portrayed his transformation from warrior to peacemaker by resonating with postcolonial narratives that seek to redefine resistance figures within the framework of reconciliation and peace. *The Honorable Prisoner* focused on his captivity in France and reflected on the complex and often contradictory narratives surrounding his legacy. *A Spiritual Man in the Modern World* highlighted his role post-captivity as a mediator advocating for unity. Lastly, *From Past to Present* acknowledged the duality of his legacy as both an enemy and a revered figure, thus illustrating the enduring impact of his life on collective memory.

The analysis of Mucem's Abd el-Kader Exhibition offers profound insights into contemporary perceptions of colonial history through the lenses of memory construction and neo-colonialism. By serving as a pivotal nexus where historical narratives intersect with spatial and memory constructions, this exhibition has significantly contributed to ongoing debates on colonial heritage. It has vividly illustrated how neo-colonial processes continue to influence memory formation and identity construction by challenging the notion that colonialism is a thing of the past. The persistence of colonial manifestations across various geographical contexts undermines the assumption of colonialism's demise, thus revealing how neo-colonial memory construction not only seeks to reconcile the troubled past of the colonial era but to also perpetuate systems of domination and control.

In the context of neo-colonialism, memory construction plays a central active role not only in preserving colonial legacies but also in influencing post-colonial societies through the manipulation of space, rituals, bodily practices, and historical narratives.

This study examines how Mucem's Abd el-Kader Exhibition has reconfigured collective memory, particularly within postcolonial contexts, by transforming Abd el-Kader's narrative. The exhibition subtly perpetuated colonial power dynamics by reframing his resistance as a passive invitation to coexistence, effectively undermining the significance that resistance has in the collective memory of post-colonial societies. This manipulation aligns with France's current political needs and serves as a cultural tool to both ease the troubled colonial past and maintain neo-colonial influences. By presenting a nuanced and seemingly conciliatory narrative, the exhibition has illustrated how museums function as instruments of neo-colonial memory construction that reinforce hegemonic structures covertly yet powerfully. The research has used this case study to highlight the ongoing role museums have in shaping collective memory and sustaining neo-colonial power relations.

Examining the Abd el-Kader Exhibition through the framework of spatial and memory constructions has allowed for a deeper understanding of how collective memory is shaped, particularly among African heritage communities in Europe. This process of memory construction serves to undermine the claims of a post-colonial era by revealing the ongoing influence of colonial legacies. Unveiling this process is central to the study's inquiry and holds ethical significance in terms of its commitment to addressing the persistent reverberations of colonial processes. The Abd el-Kader Exhibition stands as a compelling case study, one that can enrich discussions on colonial heritage, social justice, and post-colonial transformation. Having future studies make sustained efforts to explore these dynamics and advocate for inclusive representations of history are imperative for advancing social justice and decolonization efforts.

Kaynakça | References

- Achebe, C. (1958). *Things fall apart*. Heinemann.
- Amin, S. (1971). *Neo-colonialism in West Africa*. Monthly Review Press.
- Ashcroft, B. Griffiths, G. & Tiffin, H. (2005). *The post-colonial studies reader*. The post-colonial studies reader (2nd bs.). Routledge.
- Ashcroft, Bill. Griffiths, G. & Tiffin, H. (1989). *The empire writes back: Theory and practice in post-colonial literatures*. Routledge.
- Assmann, J. (2006). *Religion and cultural memory*. Stanford University Press.
- Assmann, J. (2011). *Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination*. Cambridge University Press.
- Azoulay, A. (2019). *Potential history: Unlearning imperialism*. Verso Books.
- Barringer T. & Flynn T. (1998). *Colonialism and the object: Empire, material culture and the museum*. Routledge.
- Bellemare, A. (1863). *Abd el-Kader: Sa vie politique et militaire*. Librairie de Hachette.

- Benjamin, T. (2006). *Encyclopedia of Western colonialism since 1450*. Macmillan Reference USA.
- Bennabi, M. (1947). *Le phénomène coranique*. El Borhane.
- Bennabi, M. (1949). *Les conditions de la renaissance: Problème d'une civilisation*. Editions ANEP.
- Bennabi, M. (1951). *Lecteur musulman, mon frère et mon ennemi*. Pensée critique et créatrice en Islam.
- Bennett, T. (1995). *The birth of the museum*. Routledge.
- Bennett, T. (1998). *Culture, a reformer's science*. Sage Publications.
- Bhabha, H. K. (1990). *Nation and narration*. Routledge.
- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Boast, Robin. (2011). Neocolonial collaboration: Museum as contact zone revisited. *Museum Anthropology*, 34, 56-70. 10.1111/j.1548-1379.2010.01107.x.
- Bouyerdene, A. (2012). *Emir Abd el-Kader: Hero and saint of Islam*. World Wisdom.
- Bouyerdene, A. & Delorme, C. (2022). Nous devons nous instruire de l'histoire d'Abdelkader et nous nourrir de son exemple. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/idees/article/2022/02/11/ahmed-bouyerdene-et-christian-delorme-nous-devons-nous-instruire-de-l-histoire-d-abdelkader-et-nous-nourrir-de-son-exemple_6113203_3232.html adresinden 20.02.2023 tarihinde erişildi.
- Cannizzo, J. (1991). Gathering souls and objects: Missionary collections. Barringer & Flynn (Ed.) *Colonialism and the object: Empire, material culture and the museum* içinde, (153-167). Routledge.
- Catalogue d'exposition. (2022). *Abd el-Kader*. Mucem.
- Césaire, A. (1947). *Aimé Césaire; Cahier d'un retour au pays natal*. Bordas.
- Césaire, A. (1950). *Discours sur le colonialisme*. Présence Africaine.
- Chambers, I. vd. (2016). *The post colonial museum: The arts of memory and the pressures of History*. Routledge.
- Chomsky, N. & Herman, E. (1979). *The Washington connection and third world fascism*. Spokesman Books.
- Clifford, J. (1988). *Predicament of culture*. Harvard University Press.
- Clifford, J. (1997). Routes: Travel and translation in the late twentieth century, *Museums as contact zones* içinde, 188-219. Harvard University Press.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Coombes, A. (1994). *Reinventing Africa: Museums, material culture, and popular imagination in late Victorian and Edwardian England*. Yale University Press.
- Crane, S. A. (2000). *Museums and memory*. Stanford University Press.
- DiMaggio, P. (1982). Cultural entrepreneurship in nineteenth-century Boston: The creation of an organizational base for high culture in America. *Media, Culture & Society*, 4(1), 33-50. doi:10.1177/016344378200400104
- Duncan, C. & Wallach, A. (1978). The museum of modern art as late capitalist ritual: An iconographic analysis. *Marxist Perspectives*, Winter, 28-51.
- Emerit, M. (2024). Abdelkader. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Abdelkader> adresinden 20.03.2023 tarihinde erişildi.
- Fanon, F. (1961). *Les damnés de la terre*. François Maspero.
- Faucourt, C. (2022). *Abdelkader: Entretien avec Camille Faucourt et Florence Hudowicz, commissaires de l'exposition*. Marseille.
- Fawaz, L. T. (1994). *An occasion for war: Civil conflict in Lebanon and Damascus in 1860*. University of California Press.
- Gramsci, A. (1948). *Quaderni del carcere*. Et Biblioteca.

- Halbwachs, M. (1950). *La mémoire collective*. Presses Universitaires de France.
- Haraway, D. (1984). Teddy Bear patriarchy: Taxidermy in the garden of eden, New York city, 1908-1936. *Social Text*, (11), 20. doi:10.2307/466593
- Harvey, D. (2003). *The new imperialism*. Oxford University Press.
- Hudowicz, F. (2022). *Abdelkader: Entretien avec Camille Faucourt et Florence Hudowicz, commissaires de l'exposition*. Marseille.
- Woddis, Jack. (1974). *Introduction to neo-colonialism*. International Publishers.
- Johnson, C. (1962). Conferences of independent African states. *International Organization*, 16(2), 426-429. <http://www.jstor.org/stable/2705394> adresinden erişildi.
- Johnson, E. & Brezault, E. (2017). *Memory as colonial capital: Cross-cultural encounters in French and English*. Palgrave Macmillan Memory Studies. Springer International Publishing.
- Karaarslan, F. (2019). *Toplumsal hafıza: Hatırlamanın ve unutmanın sosyolojisi*. Ketebe Yayınları.
- Kiser, J. W. (2008). *Commander of the faithful*. Monkfish Book Publishing.
- Kuran, E. (1988). Abdülkâdir el-Cezâiri. *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Langan, M. (2018). *Neo-colonialism and the poverty of "development" in Africa*. Palgrave Macmillan.
- Larousse. (2024). Illustre. <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/illustre/41580>
- Le Monde. (2003). L'Année de l'Algérie célèbre Abdelkader, l'"émir parfait", héros français et algérien. https://www.lemonde.fr/archives/article/2003/04/05/l-annee-de-l-algerie-celebre-abdelkader-l-emir-parfait-heros-francais-et-algerien_315745_1819218.html adresinden 20.03.2023 tarihinde erişildi.
- Legum, C. (1969). *Africa: A handbook*. Penguin.
- Maranda, L. (2021). Decolonization within the museum, la décolonisation et les musées. *ICOFOM Study Series*. 180-195. 10.4000/iss.3863.
- MacKenzie, J. M. (2009). *Museums and empire: Natural history, human cultures, and colonial identities*. Manchester University Press.
- Mbembe, A. (2001). *On the postcolony*. University of California Press.
- Memmi, A. (1957). *Portrait du colonisé, précédé du portrait du colonisateur*. Gallimard.
- Molnar, T. (1965). Neo-colonialism in Africa?, *Modern Age* içinde, 175186. Spring.
- Mucem. (2022a). Abd el-Kader. <https://www.mucem.org/programme/exposition-et-temps-forts/abd-el-kader> adresinden 20.03.2023 tarihinde erişildi.
- Mucem. (2022b). *Abd el-Kader*. https://www.mucem.org/sites/default/files/2022-04/Mucem_Dossierpedagogique_AbdelKader_V5.pdf adresinden 20.02.2023 tarihinde erişildi.
- Mucem. (2022, Mart). Bande-annonce de l'exposition "Abd el-Kader" [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=2yADG4nCYm4> adresinden 20.02.2023 tarihinde erişildi.
- Mucem. (2022, Nisan). Abd el-Kader – L'émission ! [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=S2iqzdfPeRg>
- Mudimbe, V.-Y. (1988). *The invention of Africa: Gnosis, philosophy, and the order of knowledge*. Indiana University Press.
- Musée Condé. (2003). Abd el-Kader: et l'Algérie au XIXe siècle.
- Nkrumah, K. (1965). *Neo colonialism the last stage of imperialism*. International Publishers Co.
- Nora, P. (1984). *Les lieux de mémoire*. Gallimard.
- Obadina, T. (2000). *The myth of neo-colonialism*. African Economic Analysis.

- Parenti, M. (2011). *The face of imperialism*. Paradigm Publishers.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Pearce, S. M. (1993). *Museums, objects and collections: A cultural study*. Smithsonian Books.
- Procter, A. (2020). *The whole picture: The colonial story of the art in our museums and why we need to talk about it*. Cassel.
- Resolution on Neocolonialism All-African People's Conference. (1961). Cairo.
- Rogoff, I. & Sherman, D. J. (2004). *Museum culture: Histories, discourses, spectacles*. Routledge.
- Riegel, H. (1996). In to the heart of irony: Ethnographic exhibitions and the politics of difference. S. Macdonald (Ed.) *Theorizing museums: Representing identity and diversity in a changing world* içinde, 83-104. Blackwell.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.
- Sartre, J. P. (1964). *Situations V, colonialisme et néo-colonialisme*. Gallimard.
- Schudson, M. (1992). *How we remember, forget and reconstruct the past*. Basic Books.
- Spivak, G. C. (1988). Can the subaltern speak. C. Nelson ve L. Grossberg (Ed.), *Marxism and the interpretation of culture* içinde, 271-313. Bassingstoke Macmillan Education.
- Stora, B. (2021). *Les questions mémorielles portant sur la colonisation et la guerre d'Algérie*. <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/01/20/remise-du-rapport-sur-la-memoire-de-la-colonisation-et-de-la-guerre-dalgerie> adresinden 20.02.2023 tarihinde erişildi.
- Topal, S. & Radeljić, B. (2023). Does "fortress Europe" have an alternative? EU member states between solidarity and national interests. *Eastern Journal of European Studies*, 14(1), 79-103. doi:10.47743/ejes-2023-0104
- Trouillot, M. (1995). *Silencing the past: Power and the production of history*, Routledge.
- Woodhouse, C. Montague (2024). *Cecil Rhodes*. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Cecil-Rhodes> adresinden 20.02.2023 tarihinde erişildi.
- Woods, T. A. (1995). Museums and the public: Doing history together. *The Journal of American History*, 82(3), 1111-1115. <https://doi.org/10.2307/2945116>
- Young, R. J. (2001). *Postcolonialism: An historical introduction*. Blackwell Publishing.
- Young, J. (1993). *The texture of memory: Holocaust memorials and meaning*. Yale University Press.